

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTUTA ZA DRUŽBENE VEDE

Tijana Anđelković

**Pravljice kot sredstvo utrjevanja bipolarne spolne
strukture**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tijana Anđelković

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Renner

Somentorica: asist. dr. Marjeta Mencin-Čeplak

**Pravljice kot sredstvo utrjevanja bipolarne spolne
strukture**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

*Zahvaljujem se dr. Marjeti Mencin-Čeplak
in dr. Tanji Rener za strokovno pomoč in vzpodbudo pri
pisanju. Hvala tudi prijateljem ter dužini za izkazano
razumevanje in oporo.*

Pravljice kot sredstvo utrjevanja bipolarne spolne strukture

Različne družbene institucije in mehanizmi imajo v primarni socializaciji pomembno vlogo pri učenju kulturno sprejemljivega spolnega vedenja in reprodukciji hierarhije med spoloma. Pomemben del socializacijskih medijev so tudi pravljice, ki konstrukt realnosti kažejo predvsem skozi stereotipno prikazovanje spolnih vlog. Pravljice kot pomemben vzgojni pripomoček, otrokom nudijo učenje družbenih vlog skozi sprejemanje danih kulturnih vrednot ter sredstvo vključevanja v kulturno okolje. Diplomaska naloga izhaja iz predpostavke, da tradicionalne pravljice, ohranjajo spolno hierarhijo kot prevlado moških nosilcev družbene moči nad ženskami ter izpostavljajo tipično patriarhalno strukturo z vidno heteronormativno spolno ureditvijo, ki se še vedno reflektira pri otrokovem razmišljanju. Naloga skozi podrobnejšo analizo pravljice Pepelka opozori na vzorce družbenospolnega stereotipiziranja, ki jih tradicionalne pravljice vsebujejo, po drugi strani pa kot alternativo tem vzorcem postavlja pravljico Kralj in kralj, ki s svojo nekonvencionalno vsebino presega bipolarno spolno strukturo. S pomočjo dveh fokusnih skupin naloga prikazuje, kakšen je odziv osemletnih otrok na omenjeni pravljici. Ugotovitve v diplomski nalogi popeljejo do nujnosti družbene refleksije in razbremenitve stereotipnih vzorcev razmišljanja.

Ključne besede: pravljice, socializacija, konstrukcije spolov, spolni stereotipi in predsodki.

Fairy-tales as a tool of consolidating the bipolar gender structure

Various social institutions and mechanisms in the primary socialization have an important role in teaching culturally acceptable gender behavior and reproduction of gender hierarchy. An important part of the media socialization are also fairy-tales, which construct reality, particularly through the stereotypical portrayal of gender roles. Fairy-tales serve as an important educational tool, teaching children standard social roles, so they can adapt to cultural values and other tools of integration in the cultural context. The thesis starts from the premise that traditional fairy-tales are preserving the gender hierarchy, where men as holders of social power are dominating over women, highlighting the typical patriarchal structure within visible heteronormative gender arrangements. Thesis emphasizes the patterns of stereotyping through gender attention of detailed analysis of the fairy-tale 'Cinderella' - a typical representation of a traditional fairy-tales. In contrast, as an alternative model, thesis discusses a fairy-tale, 'King and King' with unconventional content that exceeds the bipolar structure. Through method of focus group, the research shows the response of eight-year old children to above mentioned fairy-tale. The findings in this thesis lead us to the need of social reflection and relief from stereotyped patterns of thinking.

Keywords: fairy-tales, socialization, gender construction, gender stereotypes and prejudice

Kazalo

1	Uvod.....	6
2	Teoretični del	8
2.1	Pravljice in mit	8
2.2	Funkcije pravljic	10
2.3	Socializacija in družbena konstrukcija spola skozi pravljice	12
2.4	Tradicionalne pravljice – ohranjevalke spolnih stereotipov in predsodkov	17
2.5	Bipolarna spolna delitev: analiza primera tradicionalne in netradicionalne pravljice	19
2.5.1	Pepelka	19
2.5.2	Kralj in kralj	24
3	Empirični del.....	29
3.1	Namen raziskave	29
3.2	Metodološki koncept fokusne skupine	30
3.3	Potek in interpretacija fokusne skupine.....	30
3.3.1	Osnovna šola I.....	31
3.3.2	Osnovna šola II	33
3.4	Interpretacija fokusne skupine in sklep	36
4	Zaključek.....	43
5	Literatura.....	45

Kazalo slik

Slika 2.1:	Ilustracija pravljice Pepelka	19
Slika 2.2:	Ilustracija pravljice Kralj in kralj ter pravljice Kralj in kralj in družina	24

1 Uvod

Produkcija spolnih razlik in bipolarnih spolnih identitet se ob pomoči različnih družbenih institucij in mehanizmov začne že zelo zgodaj. Družina ima v primarni socializaciji pomembno vlogo pri učenju kulturno sprejemljivega spolnega vedenja ter pri reprodukciji hierarhije med spoloma. Poleg družine na kulturno sprejemljivo spolno vedenje v veliki meri vplivajo učitelji, vrstniki ter drugi socializacijski mediji. Pravlјice kot neizbežen del otrokovega odraščanja niso pri tem nikakršna izjema, saj v veliki meri (re)producirajo in naturalizirajo bipolarno hierarhično organiziranost spolnih konstruktov. (Sadar 1991)

Naturalizacija konservativnih spolnih in družbenih politik je še vedno očitna tudi v otroški književnosti, pa čeprav se zdi, da so različna družbeno-politična gibanja že pred desetletji jasno postavila zahtevo po odpravi enodimenzionalne hierarhično osmišljene bipolarne spolne strukture. Ozadje te konservativne družbenospolne politike pa po mnenju Lilijane Burcar (2007, 192) »služi za pomembno diskurzivno orodje ponovne tihe naturalizacije dualistično-hierarhičnih vzorcev femininosti in maskulinosti, pa tudi same falocentrične in normativne institucije heteroseksualnosti.«

Cilj naloge je odkriti vlogo pravljic pri utrjevanju spolnih stereotipov in predsodkov na primeru tradicionalne pravljice Pepelka ter pravljice Kralj in kralj, ki presega binarno spolno strukturo. V nalogi sem skušala ugotoviti, kako se slovenski otroci odzivajo na dobro poznano pravljico Pepelka, na drugi strani pa na pravljico Kralj in kralj, ki ruši principe heteronormativnosti in hierarhične spolne delitve.

Na osnovi teoretskih virov in na podlagi lastne presoje v okviru diplomske naloge predpostavljam, da tradicionalne pravljice, med katere spada tudi Pepelka, ohranjajo spolno hierarhijo kot prevlado moških nosilcev družbene moči nad ženskami ter izpostavljajo tipično patriarhalno strukturo z vidno heteronormativno spolno ureditvijo, ki se še vedno reflektira pri otrokovem razmišljanju in stereotipnemu vrednotenju sveta. Na osnovi tega predpostavljam, da se lahko otroci bolj poistovetijo s pravljico Pepelka

kot s pravljico Kralj in kralj ter da ob besedi »homoseksualec« čutijo nelagodje. Hipoteze bom preverjala na podlagi teoretičnega in empiričnega dela.

V začetnih poglavjih diplomske naloge sem predstavila funkcije in vloge pravljic kot socializacijskega sredstva, v nadaljevanju pa sem obravnavala družbeno konstrukcijo spola in preseganje hierarhičnih razmerij spola skozi pravljice. Kot primer tradicionalne pravljice sem analizirala pravljico Pepelka, nato pa v sklopu pravljic, ki odstopajo od tradicionalnih spolnih delitev, pravljico Kralj in kralj. V empiričnem delu naloge sem podrobneje opisala potek fokusne skupine na dveh osnovnih šolah v okolici Kranja, kjer sem želela preveriti svoje predpostavke, ugotoviti odzivnost otrok na tradicionalno pravljico Pepelka in nekonvencionalno pravljico Kralj in kralj ter ugotovitve interpretirati s pomočjo teoretskih konceptualizacij.

2 Teoretični del

2.1 *Pravljice in mit*

Pravljica, ena najstarejših literarnih zvrsti, je vse do danes preživela mnogo preobrazb. Alenka Goljevšček (1985) trdi, da moramo izvor pravljic iskati daleč v preteklosti, to je v arhaičnem svetu lovcev in nabiralcev, v katerem je doma mit kot osnova pravljic. Mit se pri arhaičnih družbah kaže v obliki ritualov, ki posredujejo med človekom, božanstvom in naravo. Mit ne posnema stvarnosti, temveč daje stvarnosti modele s pomočjo arhetipov. Ker se poslužuje teh kompleksnih asociacij, utrjenih s konvencijo in zato pričakovanih, je mit skrajno komunikativen. Mit takorekoč organizira vsebino sveta. (Goljevšček 1985, 96-98)

Mit je v tesni povezavi z ritualom, ki predstavlja imitacijo narave in njenih cikličnih procesov. Vsebuje element magije, ki ima nalogo ponovnega osvajanja izgubljene povezanosti z naravnim ciklusom. Ritual omogoča izstop iz sebe v resničnost svete zgodbe. Sam na sebi ne zna pojasniti niti svojega obstoja niti smisla – to funkcijo opravlja mit. Mit brez rituala je neučinkovit, je zgolj zgodba, ritual brez mita pa je breztemeljen. Značilno za pravljice je, da se navezujejo na mit in tako nosijo v sebi sledi rituala (ponavljanje, posnemanje). Ko je arhaična družba začela razpadati, se je zrahljala zveza med mitom in ritualom. Stara verzija je izgubila svetost in ekskluzivnost, postala je bolj estetska. Iz spoja mita in rituala so nastale pravljice. Bližale so se polju naturalizma, svoje sporočilo so prikazovale kot človeško, dosegljivo in moralno dopustno. Pravljичno dogajanje se skuša razložiti iz logično sprejemljivih vzrokov kot moralni nauk. (Goljevšček 1985, 96-99)

V svoji znameniti strukturalistični analizi mita je Claud Lévi-Strauss (1973, 242) ugotovil, da mit ni naključna zgodba, ampak da so si miti na različnih koncih sveta podobni in sledijo nekemu univerzalnemu zakonu, ki določa strukturo vsake mitske zgodbe. Smisel mitov ni odvisen od izoliranih elementov, ki ga sestavljajo, ampak od načina, kako se ti elementi kombinirajo. (Lévi-Strauss 1989, 208) Za Lévi-Straussa je mit tudi sestavni del jezika in ga seznavamo skozi »žive besede«. Razliko med jezikom

in živimi besedami pa definirajo časovni sistemi. Mit se vedno nanaša na pretekle dogodke, ki formirajo trajno strukturo. Ta struktura pa se istočasno nanaša na preteklost, sedanjost in prihodnost. Mitološka zgodba se ponavadi ne razvije do konca, vedno pusti nedokončan konec, saj mitološke zavesti ne zanimajo začetki ali konci. V mitu se tako lahko vse zgodi, saj sledi univerzalni neracionalni logiki. (Lévi-Strauss 1973, 242-245)

Po Malinowskem (v Velikonja 2003, 9) je mit pomembna kulturna sila. Velikonja ugotavlja, da je mitologija usmerjena k praktičnemu cilju, gre za zainteresirani pogled na določeno stvar - na preprost način izražen »politični« diskurz, čeprav povedan na »poetičen« način. Pri mitu gre torej za praktične zgodbe, ki navajajo k politični akciji, ki so angažirane, ki povezujejo, razlagajo, sporočajo. (Velikonja 2003, 9)

Tako pravljice kot mit so še vedno prisotni, ohranjajo jih umetnosti in religije, še posebej v kriznih situacijah v obliki različnih odrešenjskih ideologij. Mitologija namreč organizira sistem tako, da iz kaosa ustvari red oziroma smisel. (Goljevšek 1985) Deluje kot konceptualni zemljevid pomena, ki nam pomaga pri osmišljanju sveta, ko začnemo doživljati razne kulturne tvorbe kot dane in večne resnice (Barthes v Grosman, 2002).

Mnoge tradicionalne pravljice so se razvile iz mitov. Že zgodnji funkcionalisti so trdili, da pravljice vsebujejo mit kot pomemben element za premagovanje protislovij. Smisel in nalogo pravljичnega dogajanja so videli v tem, da negativno serijo spremenijo v pozitivno. (Goljevšek 1985) Skozi pravljice so ljudje utelešali izkušnjo, ki so jo kot staro modrost želeli ohraniti in zapustiti prihodnjim rodovom. Te pravljice, pravi Bettelheim (1999, 35), »vsebujejo globoke vpoglede, ki so ohranjali človeštvo v njegovi dolgi spremenljivi zgodovini; bile so dediščina, ki se otrokom v nobeni drugi obliki ne razkriva na tako preprost, neposreden in dostopen način.« V mitih je junak predstavljen kot lik, ki naj bi ga, v kolikor je mogoče, poslušalec posnemal v lastnem življenju. Mit, enako kot pravljica, v simbolični obliki izraža konflikt in ponuja nasvete, kako ga je mogoče rešiti. Nadnaravni dogodki so v mitih predstavljeni kot nekaj vzvišenega, nedosegljivega, v pravljičah pa kot nekaj povsem običajnega. Pravljica se pripoveduje na preprost način, od poslušalca ničesar ne zahteva, ampak opogumlja, budi upanje v

prihodnost in obljublja srečen konec. Zato Bettelheim meni, da je mit pesimističen, medtem ko je pravljica optimistična. (Bettelheim 1999, 34-36)

Stara ljudstva so si torej smisel razlagala s pomočjo mitov in živela v enotnem svetu. Meta Grosman (2002) opozarja, da danes velike družbene skupine težje ohranjajo stabilne zaznave smisla, kot jih je nekoč ohranjala skupna mitologija. Nadaljuje, da novodobni miti ne bi mogli obstajati brez podpore množičnih medijev in drugih sredstev, ki spodbujajo potrošniško družbo.

2.2 Funkcije pravljič

Bettelheim (1999, 18) verjame, da otrok skozi pravljice odkrije svojo lastno identiteto in pospešuje razvoj njegove osebnosti. Pravljice naj bi služile razreševanju otrokovih notranjih konfliktov in odkrivanju lastne identitete. Otroka tolažijo in mu kažejo pot k zrelosti tako, da mu v njemu dostopnih oblikah pojasnijo njegov notranji kaos. Za soočanje s težavami otrok potrebuje nasvete v simbolni obliki. Z uporabo psihoanalitskega modela človeške osebnosti prenašajo pomembna sporočila zavestnemu, predzavestnemu in nezavednemu delu duševnosti. (Bettelheim v Goljevšček 1985, 77-78) V pravljičah je srečno življenje možno v odnosu z drugimi ljudmi in ob spopadanju z ovirami; pogumnemu ponujajo pomoč naklonjenih sil ter svarijo pred strahopetnostjo in ozkosrčnostjo. Razrešujejo temeljno življenjsko dilemo posameznika, ki razmišlja o tem, ali bo sledil principu užitka in s tem takoj izpolnil želje in se maščeval nad tistimi, ki to zavirajo, ali pa bo izhajal iz principa odpovedovanja in frustracij za odloženo, vendar trajno zadovoljitev želja. (Bettelheim v Goljevšček 1985, 75) Poleg zabavne in osebno razvojne funkcije, Bettelheim pravljičam pripisuje tudi zdravilno funkcijo, ker »bolnik najdeva lastne rešitve s preišljevanjem o tem, kar zgodba, kot se zdi, posredno pripoveduje o njem in njegovih notranjih konfliktih v nekem določenem obdobju njegovega življenja.« (Bettelheim 1999, 33-34)

Psihoanalitiki poudarjajo, da pravljice izražajo osebni razvoj otroka, njihova funkcija pa je v glavnem pedagoška in terapevtska. Služijo formiranju celotne osebnosti in s svojimi odgovori sugestirajo na večino človeških vprašanj, a vendar ne silijo otroka

v dokončno izbiro. Po drugi strani pa miti postavljajo vzore in modele, ki jim je nujno slediti, zato služijo formiranju Nad-jaza ter povzročajo razkol med idealom in stvarnostjo. (Goljevšček 1985, 75-77)

Strukturalisti po drugi strani vidijo pravljice kot »oslabljene« mite. Mit pa razumejo kot logičen instrument za premagovanje protislovij, ki deluje tako, da protislovja nenehoma posreduje, jih nadomešča z novimi in drugačnimi, dokler ne pride do novega stanja, ki premaga prejšnje izključevanje. Bolj kot vsebinska plat jih je zanimalo, kako pravljica funkcionira, saj so pravljice dojemali kot dinamičen organizem. Po Gremaisu (v Goljevšček 1985) je smisel pravljичnega dogajanja v tem, da negativno na začetku pravljice spremeni v pozitivno na koncu pravljice. Pravljica tako s svojo posredovalno funkcijo razrešuje protislovja med strukturo in delovanjem, med družbo in individuumom itn. (Goljevšček 1985, 74-75)

Nekateri avtorji so poleg vzgojne poudarjali tudi socialno in politično vlogo pravljic. Pripisovali so jim osvobajajočo in emancipacijsko vlogo, ki se v pravljicah izraža s premagovanjem osebnega in razrednega izkoriščanja junakov v pravljicah ter s težnjo po egalitarnem razmerju med pravljичnimi liki. Po drugi strani pa so družbeno kritični avtorji v pravljicah videli zgodovinsko preživel svet, zastarele družbene strukture, vloge in vrednote, ki otroka obdajajo s pasivnostjo, sanjarjenjem in povzročajo nezadovoljstvo s stvarnostjo. Nekateri avtorje so v pravljicah zmotili prikazi krutosti in nasilja, ki so večinoma sestavni del pravljic. Zaradi vseh zgoraj navedenih odklonilnih stališč do pravljic, se je vzpostavila težnja po »modernizaciji« pravljic, ki bi ustrezale zgodovinski resničnosti, a bi omilile krute poteze pravljичnih vsebin. (Kivinen in Poivaara 1991)

Pravljice torej interpretirajo družbeno dejanskost preko poenostavljenih zgodb, jasno izrisanih pravljичnih junakov in njihovih pripetljajev, ki otroku pomagajo konstruirati družbeno realnost. Ta konstrukcija realnosti pa v pravljicah zajema tudi hierarhijo med spoloma kot del patriarhalne kulture, ki vpliva na vsa področja človeške dejavnosti.

2.3 Socializacija in družbena konstrukcija spola skozi pravljice

Družbeno sprejeta dojetanja stereotipnih spolnih vlog se individumi učijo že v teku socializacije. Otroci se spolnega obnašanja neposredno učijo preko staršev, izobraževalnih institucij in vrstnikov ter preko drugih socializacijskih medijev. Socializacijski vplivi vzpodbujajo in ustvarjajo okolje, ki vzdržuje kulturno sprejemljivo spolno vedenje tako, da se posameznik ali posameznica obnaša v skladu z lastnostmi družbeno pripisanega spola. (Sadar 1991)

Vsaka družba in kultura posameznika oblikujeta po lastnih kulturnih standardih. V socializaciji posameznik ali posameznica v interakciji z družbo tako prisvaja kulturo te družbe, sprejme njene družbeno priznane norme in vzorce delovanja, ter na ta način postaja njen član (Godina 1985). Proces poteka vse življenje, najbolj intenziven in najučinkovitejši pa je v otroštvu (Verša 1996, 10). Primarna socializacija ima bistven vpliv na posameznikovo osebnost, saj se v tem obdobju oblikujejo temeljne poteze posameznikove družbenosti. V času od rojstva pa do vstopa v šolo posameznik sprejema navade in vrednote neke družbe. Starši so otrokom najbližji zgled, ki jih otrok posnema in se z njimi nezavedno identificira. (Južnič 1989) Družina otroku predstavlja določen »medij« prek katerega družba vpliva na posameznikov osebni razvoj. Poleg prenosa širšega družbenega okolja na otroka ima družina pomembno vlogo pri oblikovanju otrokovih osebnostnih lastnosti. Starši lahko razvoj določenih lastnosti pospešijo, razvoj drugih pa omejijo. Ta selekcija otrokovih osebnostnih lastnosti, vrednot in stališč je še posebej izstopajoča pri spolni diferenciaciji, saj družina pomembno vpliva na izvajanje kulturno sprejemljivega spolnega vedenja in pridobivanje spolno ustreznih preferenc otroka. (Godina 1985)

O družbenem, kulturnem pomenu priča že pogostost in samoumevnost vprašanja, ki se ga zastavlja nosečnicam – »Kaj je?« – in vsaka nosečnica ve, da se vprašanje nanaša na otrokov spol. Od tu naprej se začne učenje spolnih vlog in vrednostna klasifikacija lastnosti, ki se jih kot tipične pripisuje moškim oziroma ženskam. »Kot vsi stereotipi, tudi stereotipi o ženskah delujejo kot performativ: so vnaprej pripravljene subjektne pozicije, s katerimi smo se prisiljeni soočati, tudi če imamo do njih racionalno distanco« (Mencin Čeplak in Tašner 2009, 110).

Bipolarnost spola ni naravna danost, kot opozarja nadaljevanje poglavja, ampak posledica kulturno-zgodovinsko pogojenih relacijskih odnosov, iz katerih rastejo vrednotne zaznave, ki jih mora posameznik skozi proces socializacije šele usvojiti, da bi se lahko znotraj simbolnega reda prepoznal in umestil kot veljavni subjekt (Burcar 2007, 54).

Kategoriji femininosti in maskulnosti, ki ju je izoblikoval razsvetljenski humanizem, je temeljil na naturalizaciji biološko izvornih karakteristik moškosti in ženskosti. Moškemu državljanu je bila dana pravica do upravljanja javne in zasebne sfere na osnovi priprisane sposobnosti razuma. Zavaljo tega pa je bil tudi postavljen za telesno transcendentalno obliko univerzalnosti. Po drugi strani pa je bila ženska postavljena v vlogo legalno nepriznanega in ekonomsko odvisnega subjekta tako, da je bila omejena na raven telesnosti, seksualnosti, reprodukcije in narave. (Burcar 2007, 50)

Konservativne politike še danes prisegajo na 'naravnost' tovrstnih prerazpodelitev, pa čeprav njihovo vzpostavljanje v resnici temelji na principu umetnih bipolarnih in hierarhičnih razdelitev (Burcar 2007, 51). Ljudje smo spolno kategorizirani glede na fizično podobo naših zunanjih genitalij. Naša družba povezuje seksualnost in družbeni spol z biološkim spolom, ki predpostavlja vedenjsko pričakovane vzorce, ki jih je potrebno uskladiti z eno od teh dveh binarnih spolnih kategorij glede na dodeljeni spol. (Felmlee in drugi 2010) Judith Butler (2001) zavrača to binarno kategorizacijo, še več – trdi, da gre pri t.i. biološkem spolu že za družbeno delitev.

Biološkemu esencializmu, ki zagovarja, da naj bi bila neenakost med spoloma odraz bioloških razlik, se je prva uprla Simone de Beauvoir – njena izjava, da se ženska ne rodi, da to šele postane (2000, 13), je eden najpogostejših citatov v feministični teoriji. Spol vidi kot konstrukt družbeno-kulturnih dejavnikov, in ne bioloških. Je pripisan in ne pridobljen. Ob Beauvoirjeve dalje se je v sociologiji vse bolj poudarjala razlika med družbenim (gender) in biološkim (sex) spolom. Biološki spol predstavlja anatomske razlike med spoloma, družbeni spol pa je konstrukcija družbenih in psiholoških lastnosti, ki so pripisane biološkemu spolu. Kot pravi Bourdieu (2001, 18): »Biološka razlika med spoloma, še posebej anatomska razlika med spolnimi organi, tj. med

ženskim in moškim telesom, lahko zgleda kot naravno opravičilo družbene konstruirane razlike med rodovi in posebej med delitvijo dela glede na spol.«

Simone de Beauvoir (1999) trdi, da se vsak subjekt uveljavi skozi svoje nasprotje. Tako je moški spol univerzalni spol, norma, od katere se meri odklon. Ženski spol pa je njegovo nasprotje, t.i. Drugi spol, ki sam ne more obstajati brez prisotnosti moškega, kar ji izpodbija možnost avtonomne eksistence. Drugost pomeni drugačnost od pričakovane norme, zato začne hierarhična razlika veljati za nekaj naravnega. (Beauvoir de 1999) Feministične teoretičarke, ki sledijo Beauvoirjevi, dokazujejo, da so ženske definirane v okviru svojega biološkega spola, moški pa povzdignjeni v nosilce univerzalnega sebstva, ki presega telo (Butler 2001, 21). Monique Wittig (v Butler 2001) ugotavlja, da je binarna omejitev biološkega spola potrebna za reproduktivne cilje sistema prisilne heteroseksualnosti. Zato poziva k uničenju »biološkega spola«, da bi ženske lahko zavzele status univerzalnega subjekta. Pojasnjevalni modeli zelo različno razlagajo kategorijo biološkega spola, odvisno od tega, kako artikulirajo polje moči. (Butler 2001, 31-32)

Simone de Beauvoir trdi, da je kategorija žensk spremenljiv kulturni dosežek in da se nihče ne rodi z družbenim spolom – družbeni spol je vedno pridobljen. Po drugi strani pa je bila pripravljena priznati, da se človek rodi z biološkim spolom. Družbeni spol je po de Beauvoirjevi pridobljen, biološki spol pa je nespremenljivo dejstvo, saj ga, kot je mislila, ni mogoče spremeniti. Butlerjeva na tem mestu ugovarja de Beauvoirjevi in trdi, da biološki spol ne povzroča družbenega in da »ženska« ni nujno konstrukcija ženskega telesa in »moški« ne interpretira nujno moških teles. Kot pravi Butlerjeva (2001, 121): »Družbeni spol je pravzaprav kulturno/telesno delovanje in zahteva nov besednjak, ki bi vpeljal in širil razne sedanje deležnike, ponovno pomenjane in ekspanzivne kategorije, ki se upirajo tako binarnim kot substancialnim slovničnim omejitvam družbenega spola«. Spol definira kot identiteto, ki nastaja skozi vsakodnevni performans. Spol ni lastnost posameznika, ampak družbeni konstrukt, ki svojo prepoznavnost dobi skozi interakcije. Pojem ženske je zanjo pojem, ki se sproti konstruira, nastaja s kulturno prisilo, ki pa ne izhaja iz biološkega spola. Meni, da je biološkost iluzija, saj je spol ponovljena stilizacija telesa, ki z ustvarjanjem kognitivnih dejanj ustvarja videz naravne nujnosti. (Butler 2001) Spol torej nima naravne biološke podlage. Je kompleksen in

fluiden družbeni konstrukt. To pa pomeni, da družbenospolni subjekt zahteva performativnost, ki se vedno znova vzpostavlja in samoobnavlja. Ponavljanje pa pomeni ponovna izvedba in izkustvo sklopa družbeno že vzpostavljenih pomenov ter vsakdanja oblika njihove legitimizacije (Butler 2001, 149). Monique Wittig (v Butler 2001) prav tako trdi, da kategorija biološkega spola ni ne nespremenljiva ne naravna, in poudarja, da je posebna politična uporaba kategorije narave v namene reproduktivne seksualnosti. Zato zanjo ni delitve med biološkim in družbenim spolom, saj je sama delitev popolnoma politično investirana in naturalizirana in ne naravna. (v Butler 2001, 120-121)

Tudi Lilijana Burcar (2007) bipolarno spolno delitev povezuje s patriarhalnim simbolnim redom, torej je politični konstrukt in ne biološka danost. V tem smislu bipolarnost femininosti in maskulinosti ne omogoča mišljenje družbenega spola kot fluidnega konglomerata številnih psiholoških lastnosti in oblik vedenja, ki se v nešteti pojavnih oblikah vedenja lahko udejanjajo v vseh telesih, neodvisno od njihovega biološkega spola. Avtorica meni, da ta binarna terminologija zato deluje kot ovira, saj družbeni spol že prikrito ponastavlja deterministične sheme biološkega spola. (Burcar 2007, 53)

Bourdieu (2001) v svoji analizi moške dominacije ugotavlja, da zgodovina pripisuje moč moškim kot naraven, biološki karakter, in opozarja na simbolno nasilje vednosti. Bipolarne strukture, kot so moško/žensko, javno/privatno, črno/belo ipd., pripomorejo k lažjemu razumevanju sveta, hkrati pa so osnova za izvajanje simbolne moči. Ta nasprotja strukturirajo razliko, ne samo med spoloma, ampak na vseh področjih. Moč moškega je vidna v tem, utemeljuje Bourdieu, da moški nima potrebe po opravičevanju: moškocentričen pogled se razume kot nevtralen in brez potreb po izražanju v diskurzih, katerih cilj je njegovo opravičevanje. Družbeni napredek deluje kot simbolni stroj s ciljem po potrjevanju moške vladavine, na kateri je zasnovan – na spolni delitvi dela, na strukturi prostora, kjer je javni prostor rezerviran za moške, zasebni pa za ženske, ipd. (Bourdieu 2001, 17). Hkrati ugotavlja, da je nemoč žensk družbeno naučena, simbolno nasilje pa je združeno z jezikovno vladavino. Jezik v evropski kulturi še vedno vztraja na premoči hierarhičnega simbolnega reda, kjer vlada moški slovnični spol kot univerzalni, 'neoznačeni' in reprezentira oba spola. Ženski, 'označeni', spol je tako brez

možnosti suverene reprezentacije. (Zupanc 2009, 148-149) Za Luce Irigaray slovnica nikoli ne more biti pokazatelj družbenospolnega razmerja, saj podpira model binarnosti, ki uspešno zakrije homogeni diskurz moškega, falogocentrizma. Wittigova ponuja politično analizo slovnice jezikovnega spola v francoščini in pokaže, da jezik univerzalizira binarni družbeni spol, saj v jeziku ni mogoče označiti oseb brez pomena družbenega spola. (v Butler 2001)

Opirajoč se na Butlerjevo (2001), po kateri je spol nenehen performans znotraj rigidnega regulativnega okvirja, avtentičnih moških in ženskih lastnosti ni, gre za kulturni konstrukt, ki biološke razlike izkorišča za legitimizacijo moškega spola nad ženskim. Na ta način teorija performativnosti dokazuje, da subjekt kot tak ne obstaja v naprej, ampak je samo oblika delovanja, po drugi strani pa to pomeni, da ni vedno determiniran ujetnik mrež moči in oblasti. Normative regulacijske fikcije bipolarne spolne strukture je mogoče razrušiti z »besedilnim ali dejanskim početjem in udeležanjem nečesa na drugačen, kritično odklonski in zato konstruktiven način«. (Burcar 2007, 58-59) Rešitev kognitivne strukture moškocentrične dominacije pa Bourdieu vidi v globinski spremembi prenosa kulturnega kapitala v procesu socializacije. Na osnovi razumevanja strukture moške dominacije je mogoče prevzeti akcijo v institucijah in organih, ki to nadvlado vzdržujejo. (Bourdieu 2001)

Feministična teorija je opozorila na delovanje patriarhalnega in falocentrično osredinjenega heteronormativnega sistema, katerega jedro predstavlja enozačno ustvarjanje bipolarnih in hierarhično razvrščenih kategorij femininosti in maskulinnosti (Burcar 2007, 52). Eden od učinkov te binarne spolne delitve in razmerij dominacije ter podrejanja, ki se utemeljujejo na njej, je tudi problematizacija istospolne usmerjenosti: erotična, ljubezenska, seksualna razmerja med osebama istega spola opominjajo, »da je družbeni red utemeljen zgolj na verovanju v obstoj binarne spolne razlike in stalnost spola, ter ogrožajo obstoječa podreditvena razmerja, utemeljena na spolu in seksualnosti« (Mencin Čeplak 2009, 122).

Spolna hierarhija, ki se opira na binarno spolno delitev in razlikovanje, je še vedno vsakodnevno vpeta v človekovo življenje, zato je za preseganje bipolarne spolne strukture pomembno opozarjanje v okviru vsakodnevnih izobraževalnih rutin na prikrite

ideološke pomene v vseh sferah življenja. Hipotetično zatrjujem, da so tradicionalne pravljice primer prakse, ki reproducira spolno hierarhijo, hkrati pa gospostvena razmerja, ki temeljijo na razrednih delitvah, obravnava kot samoumevna. Prehode iz enega razreda v drugega obravnava kot relativno enostavne, problem krivega pa razreši z zmago razsvetljenega pravičnega vladarja.

2.4 Tradicionalne pravljice: ohranjevalke spolnih stereotipov in predsodkov

Že Goffman je opozoril, da družbeno okolje naravni razliki pripiše družbeni pomen, zaradi česar začne spolna razlika sploh delovati. Način, na osnovi katerega spol pridobi socialni pomen, pa je poimenoval institucionalna reflektivnost, njeni procesi delovanja pa se kažejo v spolno specifični socializaciji, spolni delitvi dela, organizaciji javnih prostorov in v delovanju spolno-identifikacijskega sistema. Tako se po Goffmanu otroci v »spolnospecifični socializaciji zelo zgodaj naučijo, kako je treba v socialnih situacijah izražati svoj spol«. (Goffman v Renner 2008, 44-45)

V mnogih pravljičah je družbena moč med spoloma neenako porazdeljena, kar pripomore k utrjevanju spolnih stereotipov in predsodkov. Gre za niz družbeno sprejetih stališč in praks, kjer enemu spolu odrekajo možnosti in koristi, ki so dostopne drugemu spolu (Nijole in Feagin v Verša 1996, 11). Ženski se pripisuje manj vredne lastnosti od moškega, kot so: iracionalnost, emocionalnost, pasivnost in odvisnost. Tak tipičen primer lahko vidimo v znani Grimmovi pravljici Trnuljčica, kjer je ženska pasivnost močno vidna, saj začarana deklica negibno leži celih sto let, dokler je s poljubom ne odreši princ.

Kot sem omenila že v prejšnjem poglavju, pravljice odražajo vrednote dominantne politične ideologije skozi stereotipne podobe spolne hierarhije in izključujejo vsakršen odmik od svoje »norme«. Raziskava trendov prisotnosti in centralnosti moških in žensk v ameriških otroških knjigah v 20. stoletju, avtoric Bernice Pescosolido in Elizabeth Grauerholz (1989), je pokazala neravnovesje upodabljanja moškega in ženskega lika v pravljičah skozi stoletje. Ugotovili sta, da v primerih, kjer zgodba vključuje samo

odrasle glavne junake ali živali, so moški liki bolj v centralni vlogi. (Pescosolido in Grauerholz 1989)

Stereotipne podobe spola se kažejo tudi skozi prioritete in vrednote pravljicnih junakov. Raziskava Lori Baker-Sperry in Liz Grauerholz (2003, 714) je opozorila na spolno razliko glede ženske lepote v Grimmovih pravljicah (med katere spada tudi Pepelka, ki jo proučujem v nadaljevanju). Te pravljice učijo deklice, kako postanejo spoštljive gospodinje in hkrati privlačne svojemu možu ter tako legitimirajo obstoječi rasni, razredni in spolni sistem. Močno je izpostavljen ženski lepotni ideal. Glavni cilj raziskave ni bil ugotoviti, ali te pravljice vsebujejo stereotipne podobe (ker jih), ampak ugotoviti, ali se ženska lepota pojavlja kot pomembna vloga v pravljicah skozi določena časovna obdobja. Namen pravljic iz 18. in 19. stoletja je bil učenje deklet, kako postati gospodinje, biti uslužne, spoštljive in privlačne do svojih zakonskih partnerjev ter učenje dečkov in deklic ustreznih vrednot in obnašanj glede na spol (Zippeš v Baker-Sperry in Grauerholz 2003). Avtorici ugotavljata, da imajo tiste pravljice, ki so preživele v 20. stoletju, večji poudarek na ženski lepoti, kot tiste, ki niso preživele. Tiste pravljice, ki so preživele do danes, se berejo otrokom različnih družbenih razredov in 'ras', hkrati pa še vedno vsebujejo simbolične podobe, ki legitimirajo obstoječe 'rasne', razredne in spolne sisteme. (Baker-Sperry in Grauerholz 2003)

Ugotovitve raziskave so pokazale, da je pogostost opisovanja zunanjšega videza v proučevanih pravljicah velika. 94 odstotkov pravljic omenja zunanji videz. Ženski zunanji videz se v pravljicah omenja približno petkrat več kot moški, ta pa igra posebno pomembno vlogo med mlajšimi ženskami. Lepota je tudi, kot sta ugotovili avtorici, povezana z belo barvo kože, ekonomsko privilegiranostjo in visoko moralno. (Baker-Sperry in Grauerholz 2003) Mediji, med njimi tudi pravljice, posredujejo sporočilo pomembnosti zunanje lepote skozi demonstracijo, kako je lepota lahko nagrajena (Currie v Baker-Sperry in Grauerholz 2003).

Družbeno razlikovanje med spoloma torej služi hierarhičnemu določanju položaja spolov, ki ohranja socialno stratifikacijo na spolni osnovi in ohranja privilegirane položaje nosilcev družbene moči, v najpogostejšem primeru je to moških. Tradicionalne pravljice kot medij so le eden od instrumentov za vzdrževanje stanja, v katerem

depriviligirani ostajajo depriviligirani in utrjujejo privilegirane položaje vladajočih. (Verša 1996, 11)

Danes so spolni predsodki in stereotipi subtilnejši, zato družbeno sprejemljivejši in težje dokazljivi (Verša 1996, 12). Za širjenje spolnih stereotipov in vzorcev obnašanja, ki so izrazito moškosrediščni, danes »skrbijo« vzgojne in izobraževalne institucije, med množičnimi mediji pa tudi otroške pravljice. Proizvedena spolna hierarhija se kaže v izboru različnih vsebin, ki žensko prikazuje samo na določen način, kot enodimenzionalno bitje v samo določenih vlogah. (Jogan 2001, 47)

Pravljice so zagotovo eden izmed virov reproduciranja in ohranjanja spolne hierarhije in neenakega obravnavanja ženskih in moških družbenih vlog, kar pokaže tudi analiza pravljice Pepelka. V ta namen pa so različni avtorji skušali odstraniti hierarhično družbenospolno vlogo tradicionalnih pravljic, kot bo vidno na primeru pravljice Kralj in kralj v nadaljevanju naloge.

2.5 Bipolarna spolna delitev: analiza primera tradicionalne in netradicionalne pravljice

2.5.1 Pepelka

Slika 2.1: Ilustracija pravljice Pepelka.

Vir: Walt Disney Cinderella (2010).

Pravljica bratov Grimm govori o deklici Pepelki, ki je po materini smrti gospodinjala in služila mačehi in polsestrama. Nekega dne je princ priredil ples, katerega se je kljub prepovedi mačeha udeležila tudi Pepelka. Dobre vile so ji pričarale čudovito obleko, princ pa je bil očaran nad skrivnostno lepotico. S pomočjo njenega izgubljenega čevaljčka jo je princ našel. Pravljica se srečno konča z njuno poroko.

Večino zgoraj naštetih lastnosti, ki jih vsebujejo tradicionalne pravljice, lahko najdemo na konkretnem primeru pravljice Pepelka.

Kot sem opozorila v začetnem poglavju, so že zgodnji funkcionalisti videli smisel in nalogo pravljичnega dogajanja v tem, da negativno serijo spremenijo v pozitivno. Negativna prevladuje na začetku pravljice o Pepelki (koncentracija zla se središči v mačehi), pozitivna pa na koncu pravljice (izravnavanje primanjkljaja, ki ga je Pepelka čutila na začetku, ob nastopu apoteze junaka – princ Pepelko odreši revščine in sovražnih odnosov mačeha ter polsester). (Goljevšček 1985)

Osrednji element vsebine tradicionalnih pravljic je družina. Tudi pri Pepelki se zgodba začne prav z orisom heteroseksualne nuklearne, vendar reorganizirane družine, ki je sestavljena iz biološkega očeta in mačeha ter predstavlja osrednje okolje dogajanja v Pepelki. Ker je oče odsoten, ima mačeha glavno avtoritativno vlogo v tipično hierarhični ureditvi s Pepelko na dnu. Pepelka je pozicionirana ob ognjišče, ki pa je središče doma in simbolizira mater, trdi Bettelheim (1999, 343). Mačeha v tej pravljici nima pravega moškega antipoda. Na podlagi tradicionalne patriarhalne kulture, ki

izpostavlja materinsko vlogo ženske kot najpomembnejši del njene identitete, je tudi v Pepelki jasno razvidna pomembnost vloge biološke matere. Opazno je binarno razlikovanje med biološko materjo kot dobro in ljubečo, na drugi strani pa mačeho kot zlobno in kruto, ki brezvestno preganja in sovraži pastorko, svoji pravi hčerki pa ljubi in varuje. To utrjuje predpostavko o biološkem izvoru materinske ljubezni, da je lahko prava mati le ena in da je otrok, ki je izgubil biološko mater, brezdomec, saj je njegovo življenje brez toplote, ljubezni in zaščite (Goljevšček 1985). Nebiološkost lahko razumemo kot pojasnilo za negativnost. Primer: »Nekaj let po ženini smrti se je star gospod poročil z žensko z dvema hčerkama, v upanju, da je našel prijazno osebo, ki bo skrbela tudi za njegovo hčerko. A nova žena se je izkazala za sebično in kruto.« (Goldenburg in Killian 2007)

Bettelheim (1999) po drugi strani vidi podobo hudobne mačehe v pravljicah kot potrebo in odgovor na otrokovo nesposobnost združevanja nasprotujočih si občutkov in emocij. Mati, ki ne zadovolji otrokovih zahtev in želja, se v pravljicah lahko spremeni v kruto mačeho. Takšno poenostavljeno razmišljanje delitve ene osebe na dve nasprotujoči si podobi pomaga otroku, ki še ne razume celovitih človeških medsebojnih odnosov, ohranjati neomadeževano podobo dobre matere. Psihoanalitiki so bili mnenja, da je tipična pravljicična polarnost dobrega lika običajno mrtve matere in po drugi strani hudobne mačehe koristna za otroka, ker ohranja notranje prepričanje otroka o dobroti matere, prav tako pa dovoljuje jezo na hudobno mačeho, ne da bi oškodovali pozitivno podobo prave matere. Otrok, ki še ni sposoben integracije protislovnih emocij ljubezni in zavračanja, doživlja svet v dveh ekstremih - kot izjemno dober ali kot izjemno slab. Tako so tudi dobre lastnosti mater iz pravljic pretirane, prav tako kot slabe pri mačedah. (Bettelheim 1999)

Podobno kot pri vseh tradicionalnih pravljicah, je tudi v Pepelkini zgodbi izpostavljena tradicionalna institucija zakona in družine, ki se konča s poroko. V skladu s tradicionalnimi patriarhalnimi vrednotami je ženskim likom v Pepelki vstop v zakon najpomembnejši dogodek v življenju, hkrati pa predstavlja izpolnitev njihove »naravne« vloge. Po načelu »dobro premaga zlo« je Pepelka kot nosilka tipičnih družbeno pripisanih ženskih lastnosti prva, ki vstopi v zakon, zlobnima polsestrama pa ne uspe. (Goljevšček 1985) Pravljica se konča takole: »Kar zadeva nečimrno in sebično mačeho

in njeni neprijetni hčerki, no, te tri niso živele ravno srečno. Nikoli več niso bile povabljeni v palačo in hčerki sta preživeli svoje življenje kot osamljeni stari devici.« (Goldenburg in Killian 2007).

Pravljice ostro polarizirajo dobro in zlo, ki sta tudi utelešena v določenih figurah in njihovih dejanjih. Na koncu vedno zmaga krepost. Pohlep, zavist in druge grdobije mačehe in polsester v pravljici Pepelka dosledno doleti kazen, medtem ko za zvestobo, skromnost, darežljivost in druge dobre lastnosti čaka nagrada. Kot pravi Pogačnik (v Goljevšček 1985, 80) je »izražena sublimna, čista in polna vizija idealnega življenja. Etična kategorija, ki ji je podrejena pravljica tematika, je krepost in čast. Moralna tenkočutnost dosledno nagraduje dobroto in kaznuje hudobijo. Po tem prvotnem razločevanju je mogoče konstituirati temeljni etični kodeks in ugotoviti celotni svet življenjskih vrednot.« Pepelka krepi upanje v otroku, in to je eden od razlogov, zakaj je ta pravljica tako privlačna (Bettelheim 1999, 332).

Čeprav je poroka, in s tem družinsko življenje, najpomembnejša stvar pravljice junakinje, je njena vloga pri iskanju ženina izrazito pasivna. Polsestri, ki po drugi strani aktivno iščeta ženina, sta samozavestni, izbirčni in »ošabno oblečeni«, pa jih pravljica kaznuje z nesrečnim koncem, kajti vrednote v pravljici nagradujejo le pridno, skromno, odvisno in ponižno žensko. Družbeno določena vloga ženske je njeno pasivno izpolnjevanje potreb drugih in skrb za zunanji videz. Vse te lastnosti se v pravljici kažejo kot najboljša popotnica za zakon in družinsko življenje, kar pa naj bi bil tudi življenjski cilj vsake ženske.

Po drugi strani pa je princ pri iskanju neveste aktiven, po njenem polnočnem pobegu na plesu jo sam poišče. Srečno naključje izgubljenega čeveljčka pa ga pripelje do bodoče neveste. Tradicionalen model nuklearne družine s patriarhalno spolno delitvijo dela je moške vzgajal povsem drugače kot ženske: razvijal jim je samozavest, sposobnost aktivnega tveganja, svobodnost, samostojnost ter dobro iznajdljivost v življenju (Bergant 1981, 89). Naštete lastnosti se na primeru pravljice Pepelka kažejo kot prinčeva iznajdljivost in samostojnost, ki ga pri iskanju pripeljeta do cilja. Odločitev poročiti se s Pepelko je bila popolnoma svobodna.

Pepelkina enodimenzionalnost ustreza modelu delitve spolnih vlog v patriarhalni spolni strukturi: življenjska pasivnost (večino časa opravlja gospodinjska dela ter služi ukazom mačehe ter polsester ter ostaja pasivna tudi pri iskanju ženina), nesamostojnost (ostaja v odvisnem položaju do mačehe, kasneje pa do princa), želja po varnosti (po izgubi matere in odsotnosti očeta hrepeni po varnosti, ki ji nato zagotovi princ), manjša racionalnost, zato pa izrazitejše emocije in manjša objektivnost (princ je tisti, ki prevzame racionalno akcijo in poišče lastnico čeveljčka, Pepelka le emocionalno sledi okolju), večja občutljivost in večja pomembnost zunanjega videza (Bergant 1981, 83-92). Pepelkina lepota je v pravljici velikokrat opisana in izpostavljena, medtem ko prinčeva ni omenjena.

Kot trdita Baker-Sperry in Grauerholz (2003) v svoji raziskavi, opisani v poglavju 2.3, so otroške pravljice, ki poudarjajo takšne lastnosti, kot so pasivnost ženske in njena lepota, skripte družbenega spola, ki kažejo na podreditvena razmerja, ki se utemeljujejo na binarni spolni delitvi. Ženski lepotni ideal je predstavljen kot nekaj, kar bi si morale vse ženske prizadevati doseči. Avtorici omenita paradoks ženskega lepotnega ideala v patriarhalnem sistemu, ki je očiten tudi v Pepeliki – tiste ženske, ki iščejo in dosežejo moč zaradi svojega privlačnega in lepega zunanjega videza, so pogosto tiste ženske, ki so odvisne od moškega in njegovih sredstev. Tako se Pepelka po plesu, kjer očara princa s svojo lepoto, in poroki osvobodi suženjstva mačehe in polsester, hkrati pa postane odvisna od svojega moža. Njuna raziskava nadalje potrди jasno povezavo med lepoto in dobroto ter na drugi strani med grdim videzom in zlobo. Lepota je v pravljicah velikokrat nagrajena, medtem ko je hudoba kaznovana. Tako je v pravljici Pepelka glavna junakinja opisana kot dobra in zato »nagrada« s svojo lepoto, mačeha ter polsestri pa kot hudobne in zato »kaznovane« z neprivlačnim zunanjim videzom. Avtorici sta tudi prišli do zanimive ugotovitve v svoji raziskavi primerjanja pravljic skozi dva stoletja, da je bila pravljica Pepelka največkrat reproducirana pravljica v zadnjih letih; hkrati pa je to pravljica, ki najbolj precizno promovira ženski lepotni ideal, poleg pravljice Sneguljčica. (Baker-Sperry in Grauerholz 2003)

Na koncu pravljice se čas na nek način ustavi. Konec pravljice pomeni tudi konec dejavnosti, konec avanture: »In srečno sta živela do konca svojih dni«. Sovražniki so

odstranjeni, računi poravnani, doseženo je stanje miru, popolne varnosti in izobilja. (Goljevšček 1985)

2.5.2 Kralj in kralj

Slika 1.2: Ilustracija pravljice Kralj in kralj ter pravljice Kralj in kralj in družina.

Vir: Mass Resistance (2010).

Nasprotje tradicionalni pravljici Pepelka pa je zagotovo pravljica Kralj in kralj, nizozemskih avtoric Linde De Haan in Stern Nijland. Pravljica govori o nesrečno zaljubljenem princu, od katerega mama kraljica zahteva, da se čimprej poroči. Na dvor povabi številne prince, a princu nobena ni všeč. Na koncu, ko princ že skoraj obupa, se zaljubi v brata povabljenih prince. Njuno zaljubljenost sprejmejo tudi drugi, pravljica pa se konča z njuno poroko.

Leta 2004 je pravljica zaradi svoje homoseksualne vsebine sprožila burne odzive. Najprej so se nanjo odzvali razburjeni starši Wilmingtonske šole v zvezni državi Severna Karolina v Združenih državah Amerike, saj so mnenja, da »so otroci premladi, da bi razumeli kaj takega, še posebej, če to ni v njihovem prepričanju« (Chamberlain 2004, 11). Dosegli so, da so knjigo najprej premestili iz otroškega oddelka v knjižnici v oddelk za odrasle, kmalu za tem pa je bila knjiga umaknjena s knjižnih polic. Knjiga je zaklenjena v posebnem prostoru, dostop do nje pa imajo le odrasli, če zanjo zaprosijo. Starši so prav tako prepričani, da otrokom ne bi pustili gledati te pravljice na televiziji, saj »nočejo, da so otroci izpostavljeni takšnim vsebinam« (Chamberlain 2004, 11). Elizabeth Miars, ravnateljica Wilmingtonske šole, je prisotnost knjige na knjižnih

policah utemeljevala, »kar je za eno družino neprimerno, je lahko za drugo popolnoma sprejemljivo« (Chamberlain 2004, 11). Dve leti kasneje pa so starši osnovne šole Eastbrook v Lexingtonu, v zvezni državi Massachusetts, vložili tožbo proti šoli, ker je učiteljica pri pouku prebrala pravljico Kralj in kralj sedemletnim otrokom. Tožba je temeljila na podlagi trditve o kršitvi državljskih pravic in državnih zakonov, saj je knjiga v šoli predstavljala »neprimerno« spolno vzgojo brez starševskega obvestila. Starši so na sodišču dejali, da predstavljanje sedemletnikom o romantični privlačnosti med dvema moškima kot o čudoviti in dobri, ni primerno in je v velikem nasprotju s »temeljnimi človeškimi vrednotami«. Sodba je bila ovržena s pojasnilom: »Raznolikost je značilnost našega naroda«. (Bushey 2007)

Poznomoderne družbe so še vedno izrazito heteronormativne, kjer družbeni kontekst izrazito favorizira heteroseksualnost in stigmatizira homoseksualnost (Švab v Rener in drugi 2006, 128). Heteronormativnost po Althusserju (v Komidar in Mandeljc 2009, 165) lahko razumemo kot obliko ideologije, ki se prenaša skozi ideološke državne aparate, med drugim tudi šolo, kjer poteka velik del socializacije. V procesu socializacije pa se v institucijah (tudi v šolah) po eni strani pojavlja skrb za razvoj posameznikove osebnosti, po drugi strani pa težnja družbe, da se ta razvije v skladu z družbenimi potrebami in zahtevami (Komidar in Mandeljc 2009, 165). Heteroseksualnost je hkrati pričakovana in samoumevna, zato ostaja implicitna predpostavka v družbenih situacijah in kontekstih. Spolni predsodki so torej institucionalizirani in vgrajeni v obstoječo družbeno strukturo ter v dobršni meri pojasnijo odpor do homoseksualnih vsebin, še posebej če so te namenjene otrokom. (Kuhar 2005)

Pravljica Kralj in kralj je s svojo netradicionalno vsebino šokirala in porušila danes še vedno močno prisotna in ukoreninjena prepričanja o družbeno določenih spolnih vlogah. Spolne hierarhije ni. Moški ni prikazan kot privilegiran nosilec družbene moči in v superiornem položaju nad ženskami. V nasprotju s pravljico Pepelka, je v tej pravljici glavni moški lik pasiven, podrejen volji ženske (svoje matere), saj brez upiranja sprejme materino zahtevo o čimprejšnji poroki. Zanimivo je, da mati nosi avtoriteto na dvoru ter odloča o sinovi usodi, očeta pa v pravljici sploh ni omenjenega. Če sem v prejšnjem poglavju omenila središčnost nuklearne družine v tradicionalnih

pravljicah, je tukaj ni zaznati. Kraljičina izjava sinu (De Haan in Nijland 2000, 6 in 7): »Ko sem bila jaz tvojih let, sem bila že dvakrat poročena.«, očitno pokaže na odmik od tradicionalnih krščanskih vrednot. Čeprav mati sprva sledi tradicionalnim kraljevim običajem, na koncu sprejme sinovo ravnanje, ki je drugačno od pričakovanega. Princ se zaljubi v moškega, dvor to sprejme in zgodba se konča srečno.

Pravljični junaki v pravljici Kralj in kralj niso preproste, enodimenzionalne figure. V njihovem delovanju se prepletajo komponente, ki se razlikujejo od tradicionalne pravljice. Junak vsekakor ni simbol 'dobrega'. Črno-bela komponenta ni izpostavljena. Namesto dobrega junaka in zlih nasprotnikov imamo mnogopomenske in zlivajoče se figure, namesto trdnega sistema vrednot pa promiskuiteto norm. (Goljevšček 1985, 82-85) Na tak način se pravljичni liki bolj približajo realnosti. Pojavlja se vprašanje, kako se poistovetijo z večdimenzionalnimi liki otroci.

Na samo dožemanje pravljic otrok pa v veliki meri vpliva tudi ilustracija. Ilustracija na splošno omejuje bralčevo predstavo o zgodbi sami, bolj kot je ilustracija dorečena (z lepimi obrazi dobrih likov in popačenimi obrazi negativnih likov), manj maneverskega prostora pusti v otrokovi domišljiji. Po drugi strani ilustracija knjige Kralj in kralj, sodobnega umetniškega likovnega izražanja, z uporabo različnih tehnik uprizarjanja dopušča različne interpretacije. Ko na primer kraljica jezno reče svojemu sinu (De Haan in Nijland 2000, 8 in 9) »Dovolj smo imeli! Poročil se boš in konec.«, je njen izbruh jeze uprizorjen iz različnih kolažev besed, ki se lepi med različnimi materiali blaga (rumena plastična mreža, karton, prava dlaka, rožnato bombažno blago), izrezki časopisa v tajski pisavi ter simboli (krona, narisana princeska z dolgimi lasmi v roza obleki, žuželka, letala, kraljevski pečat). Tudi sami liki so narisani popačeno, včasih celo grozeče. Kraljica je narisana kot debela, sivega obraza, s poudarjenim nosom ter gubami na obrazu, kljub temu pa je predstavljena kot dobrega značaja - na koncu pravljice sprejme sinovo odločitev, na sami poroki pa »potolči solzo ali dve« (De Haan in Nijland 2000, 26). Skozi podobo dominantne mame lahko v tej reprezentaciji odkrijemo enega od stereotipov, ki kot vzrok homoseksualnosti navaja »oblastno mati ob šibkem ali odsotnem očetu« (Pietrantoni v Renner 2009, 115). Presenetljivo je tudi, da ta, vsaj kar zadeva spolno usmerjenost, nekonvencionalna in netradicionalna pravljica, hkrati ilustrira princeske iz različnih koncev sveta na zelo stereotipen način. Princesa iz

Grenlandije (angleško 'Greenland' je v dobesednem prevodu 'zelena pokrajina'), avtorja jo poimenujeta »smešna mala princesa«, je vsa oblečena v zeleno, majhne rasti, štrlečih zob in nosi očala. Njeno nasprotje je princesa Rahjmathputtin iz Bombaja z dolgimi rokami in nogami, temne polti. Princesa Aria iz Avstrije je prikazana kot debela rdečelaska in operna pevka, princesa Dolly iz Texasa pa je obuta v kavbojske škornje. (De Haan in Nijland 2000, 16-19)

Pravljica Kralj in kralj pa dobi nadaljevanje zgodbe. Srečna novoporočena kralja se odpravita na potovanje v džunglo. Tam jih pozdravljajo družine divjih živali, kralja pa odkrijeta željo po ustvarjanju svoje družine. Tako posvojita otroka iz tamkajšnje sirotišnice.

Na ta način v pravljici ni najti tipične materinske vloge kot najpomembnejše v življenju ženske. Materinska vloga se na tak način relativizira, saj vlogo »matere« prevzame moški. S tem pa se ruši podoba heteroseksualne, biološke nuklearne družine, prav tako pa tudi tradicionalna patriarhalna struktura.

»Moderna družina naj bi bila osnovana na ideologiji enakosti in individualnosti družinskih članov, doseganju osebne sreče preko emocionalno-podpornih družinskih odnosov in na pravici družine do privatnosti,« trdi Nevenka Černigoj Sadar (1991, 84). Družbene spremembe visoke moderne pa prinašajo tudi prestrukturiranje zasebnosti in preobrazbo intimnosti, ki vključujeta oblikovanje novih partnerskih razmerij, temelječih na demokratičnosti in reflektivnosti. Takšna razmerja Giddens (2000, 58) označuje kot »čista razmerja«, ki se nanašajo na razmere, »v katerih posamezniki vstopajo v družbene odnose zaradi samih sebe oziroma zaradi tega, kar lahko iz takšnega odnosa pridobijo. Čisto razmerje obstaja le toliko, kolikor prinaša zadovoljstvo obema partnerjema.« Giddens (2000) celo meni, da so istospolne partnerske zveze še bolj nagnjene k čistemu razmerju, saj ne vsebujejo spolne delitve dela. »V lezbičnih razmerjih je ekonomska neenakost manj očitna kot v večini heteroseksualnih razmerij, partnerici si bolj ali manj v vseh primerih delita gospodinjska opravila, čeprav pri tem pogosto prihaja do sporov.« (Giddens 2000, 142)

Vendar današnja družba še vedno stigmatizira homoseksualne partnerske in družinske oblike. To se kaže tudi v burnih odzivih pravljice Kralj in kralj v Združenih državah Amerike. Kakšne pa so bile reakcije na pravljico osem letnih otrok na dveh osnovnih šolah v okolici Kranja, pa je opisano v nadaljevanju.

3 Empirični del

3.1 Namen raziskave

V pogovoru v fokusni skupini sem skušala ugotoviti, kakšno vlogo imajo pravljice kot socializacijsko sredstvo ter kakšen je odziv otrok na nekonvencionalno pravljico, ki presega tradicionalno spolno strukturo. V ta namen sem otrokom iz dveh različnih osnovnih šol prebrala najprej pravljico Pepelka, za njo pa pravljico Kralj in kralj. Zanimalo me je tudi, kakšne so razlike med skupinama otrok dveh osnovnih šol iz iste okolice, glede na to, da so na Osnovni šoli II pristopili samo otroci, katerih starši oziroma skrbniki so podpisali pristopno izjavo o sodelovanju pri diplomski raziskavi in bili predhodno obveščeni o vsebini obeh pravljic. Na Osnovni šoli I pa so bili o sami raziskavi obveščeni samo učiteljica in ravnatelj. Posledično me je zanimalo, kakšne bodo razlike v odzivih otrok glede na šolo. Za Osnovno šolo I sem predvidevala, da bodo otroci pokazali večje zanimanje za pravljico Kralj in kralj ter bolj strpno sprejemali njeno netradicionalno vsebino, kot na Osnovni šoli II, kjer so v fokusni skupini sodelovali samo otroci, katerih starši oziroma skrbniki so podpisali pristopno izjavo in se posledično strinjali z obravnavano vsebino te nekonvencionalne pravljice v raziskavi.

3.1 Izbor pravljic

Prav tako sem hotela narediti primerjavo med odzivom na tipično tradicionalno pravljico ter med odzivom na sodobno pravljico, ki s svojo vsebino presega tradicionalni bipolarni model spolnih vlog. Tradicionalno pravljico Pepelka sem izbrala zaradi tipičnih patriarhalnih elementov, ki jih pravljica vsebuje, pravljico Kralj in kralj pa sem izbrala na podlagi kriterija največkrat omenjene gejevske pravljice v medijih. Glede na to, kako so se na pravljico Kralj in kralj odzvali v Združenih državah Amerike, kot sem že opozorila v teoretičnem delu naloge, mi je vzbudilo radovednost, kakšen odziv bi nanjo imeli slovenski starši, zato sem se odločila, da to preizkusim.

3.2 Metodološki koncept fokusne skupine

Kvalitativno metodo fokusne skupine sem izbrala zaradi njene narativne dinamike in načina pogovora, s katerim je lažje ugotoviti otrokov odnos do nečesa. Pri fokusni skupini o temi razpravlja več ljudi, zato se pojavi več različnih pogledov, dinamika razprave pa s tem spodbudi udeležence, da se bolj potrudijo pri utemeljevanju svojih stališč (Malnar 2005).

Opravila sem dve fokusni skupini otrok starih osem let na dveh osnovnih šolah v predmestju Kranja. Zaradi želje po anonimnosti sem šoli označila z Osnovna šola I in Osnovna šola II. Ker na obeh šolah treniram otroke ritmično gimnastiko, težav z dogovarjanjem z ravnateljem oziroma ravnateljico, učiteljicama in starši otrok, nisem imela. Na prvi, Osnovni šoli I, sem za dovoljenje prosila samo ravnatelja in se predhodno dogovorila z učiteljico o terminu. Točne vsebine obeh pravljic niso poznali. Naključno sem izbrala 13 otrok, 5 deklic in 8 dečkov. Nekaj deklic sem že poznala preko treningov ritmične gimnastike. Zaradi boljše reprezentativnosti po spolu pa sem vključila še njihove sošolce.

Na Osnovni šoli II sem za dovoljenje izvedbe diplomske raziskave najprej prosila ravnateljico šole. Nato sem napisala pismo staršem, v katerem sem izpostavila prostovoljnost in anonimnost respondentov ter na kratko obnovila vsebino obeh pravljic. Šele po ravnateljicini odobritvi pisma sem se dogovorila z učiteljico tretjega razreda, da je pisma razdelila otrokom. Od 24-ih otrok, je pristopno izjavo podpisalo 16 staršev. Ker je v razredu več fantov kot punc, sem dobila vzorec dvanajstih dečkov in štirih deklic. Na dan izvajanja raziskave so bili trije otroci odsotni od pouka, tako da je na koncu v fokusni skupini sodelovalo 10 dečkov in 3 deklice.

3.3 Potek in interpretacija fokusne skupine

Otroci so se med seboj že prej poznali, kar pomeni, da tudi v realnem družbenem okolju delujejo kot skupina. Na ta način je skupinska diskusija še bolj stimulirala realno

razpravo, sproščene načine oblikovanja mnenj in doseganja kosenza ali disenza. (Malnar 2005, 84)

Najprej sem otrokom prebrala pravljico Pepelka in jih vprašala, kaj jim je bilo v pravljici všeč, kaj jim ni bilo všeč ter ali so se deklice z vlogo Pepelke poistovetile. Nato pa sem jim prebrala še pravljico Kralj in kralj ter že vmes opazovala njihove odzive. Vprašala sem jih, ali se jim je konec pravljice zdel srečen ali nesrečen, kaj jim je bilo v pravljici všeč in kaj ne. Na podlagi njihovega odziva pa sem jih tudi vprašala, kaj bi v pravljici spremenili, da bi jim bila bolj všeč.

Posamezna razprava v fokusni skupini je trajala eno uro. Pogovore sem avdio snemala.

3.3.1 Osnovna šola I

Na Osnovni šoli I starši oziroma skrbniki in učenci o vsebini pravljic in namenu raziskave niso bili predhodno informirani. Tako ravnatelj kot tudi učiteljica sta takoj odobrila izvedbo raziskave in me podrobneje nista spraševala o njenem namenu in poteku, predvidevam, da tudi zato, ker sta me oba že predhodno poznala. Deklice in dečke sem torej izbrala povsem naključno ter jim pravljico prebrala v času pouka v večnamenskem prostoru šole.

Odziv otrok na pravljico Pepelka ni bil pričakovan, saj jih verjetno zaradi poznavanja vsebine pravljica ni preveč zanimala. Vprašala sem jih namreč, ali jim je bila pravljica všeč, pa so v veliki večini istoglasno odgovorili »tko, tko«. Nato me je zanimalo, katere pravljice pa so jim bolj všeč. Vsi so naštevati meni nepoznana imena risank. Opazila sem torej, da so jim atraktivne zgolj novejšje risanke, ki jih lahko gledajo v video obliki ali preko televizijskih sprejemnikov, pravljice v knjigah pa so, kot sta dejala dva dečka, »dolgočasne za brat, bol je pogledat«, medtem ko so drugi kimali in nadaljevali z naštevanjem imen risank. Že med samim branjem zgodbe so hoteli pokazati, da vsebino pravljice že poznajo, saj so pripovedovali, kaj se bo zgodilo. Ko sem jih po prebrani pravljici vprašala, kaj jim je bilo najbolj všeč, je en deček odgovoril, da »debele noge polsester, ko jima je princ obuval čeveljček«, drugi pa so se smejali. Ker tega dela v

vsebino svoje priredbe pravljice nisem vključila, sem lahko sklepala, da pravljico že res dobro poznajo. Se mi pa zdi zanimivo, da jim je ta del pravljice najbolj všeč. Skleпам, da jih je ta del najbolj pritegnil, ker v njem otroci vidijo humoristično naravo pravljice. »Debele noge« pa po drugi strani zopet kažejo na odstopanje od družbene norme »lepega«, ki je pri otrocih močno vtisnjeno v podzavest, kot bomo videli v nadaljevanju. Otroci se na splošno pri Pepelki niso razgovorili, kar si zopet razlagam s tem, da jim pravljica ni bila zanimiva.

Čisto nasprotni pa so bili odzivi pri pravljici Kralj in kralj. Že ko sem prebrala naslov pravljice, si je eden deček na glas razlagal, da gre torej za brata kralja, saj si verjetno ni znal predstavljati, da bi šlo lahko tudi za partnersko zvezo med dvema moškima. Sredi branja me je pri delu zgodbe, ko se princ kljub srečanju s številnimi princesami ne zaljubi v nobeno princeso, že ustavil naslednji komentar. Drug deček je bil namreč prepričan, da je to posledica tega, da nobena izmed princes ni bila lepa. Ko pa je sledil zaplet, ko se princ zaljubi v princa, torej v moškega, je bilo opaziti precej burne odzive. Večina dečkov si je od zgroženosti položila roko na usta, deklice pa so se med sabo spogledovale. Sledili so komentarji: »fuj«, »princ je bil gej!«, »ojj!« in podobno. Ko sem pravljico prebrala do konca, se je debata razvnela.

Eden od dečkov je takoj pripomnil, da je to »najgrša pravljica, ker sta kr dva geja.« Tudi drugi so tu soglašali in utemeljevali, da »ni lepo, da sta se dva moška poročila« in »še otrok ne moreta imeti.« Slednje pa kaže, kako samoumevno otroci dojemajo heteroseksualna partnerstva in biološko starševstvo. Nadalje sem jih vprašala, kako bi jim bilo všeč, če bi v Sloveniji vladala dva kralja namesto kralja in kraljice. Odzivi so bili zopet burni. Odkimavali so, da to ne bi bilo možno, en deček pa je odgovoril, da bi drugega kralja ustrelil. Drug deček pa je naglas premišljeval, kako bi bilo, če bi v Sloveniji vladali geji in lezbijke, deklica pa mu je takoj zabičala: »Pazi, da te mami ne bo slišala!« Na vprašanje, kakšen konec zgodbe se jim je zdel, so vsi zavpili, da je konec nesrečen. Nato sem jih vprašala, kako bi oni spremenili pravljico tako, da bi jim bila všeč. Tudi tu so imeli podobne predloge – kralj in kralj se ločita in poročita vsak s svojo kraljico. Tu sem jih opozorila in jim skušala razložiti, da se kralja ne moreta zaljubiti v nobeno žensko, ker so jima všeč moški. Eden od dečkov je na to odgovoril, naj gre kralj v Ameriko, da si bo tam zagotovo našel punco, »ker so tam punce lepše.«

Zakaj prav v Ameriko, sklepam, da zaradi vpliva ameriških filmov, od katerih je otrok prevzel sliko o »lepih puncah«. Najbolj pa sem bila presenečena pri vprašanju, »ali je bil kdo od kraljev črn?« Nadalje je deček utemeljeval, da se namreč črni in beli princ med sabo ne bi razumela, ker sta si preveč različna in ne govorita istega jezika. Z vprašanji sem jih vzpodbudila, da odgovorijo, kako bi reagirali, če bi imeli homoseksualca za soseda. Ena deklica je takoj odgovorila, da bi se odselila, en deček je dejal, da ga »ne bi maral«, ostali pa so v znaku nesprejemanja odkimavali z glavo.

Na koncu sem otrokom razdelila še bonbone, malo smo poklepetali o povsem drugih temah, da je napetost glede obravnavane teme o homoseksualnosti popustila.

3.3.2 Osnovna šola II

Na Osnovni šoli II sta bila vsebina in namen raziskave odkrita in jasno zapisana. Pri tem me je zanimalo, kakšne bodo razlike med šolama iz enakega geografskega in podobnega socialnega okolja, glede na to, da so bili na eni šoli predhodno obveščeni o vsebini netradicionalne pravlјice s homoseksualno spolno vsebino, na drugi pa ne.

V dilemi sem bila že pri sestavi pristopne izjave o sodelovanju pri diplomski raziskavi za starše oziroma skrbnike, kako podrobno opisati namen raziskave ter vsebino pravlјice Kralj in kralj. Po eni strani me je skrbel morebiten odziv staršev, da bi se mogoče počutili bodisi ogrožene, če v opisu pravlјice napišem neposredno, da se princa zaljubita in poročita. Tako sem se po pogovoru z mentorico in somentorico odločila, da neposredno odkrijem vsebino te nekonvencionalne pravlјice. Že z raziskovalnega vidika se mi je zdelo primernejše, saj sem tako dobila selekcionirano populacijo otrok in s tem možnost primerjave z odzivi otrok z Osnovne šole I. S tem pa sem se tudi lahko izognila tveganju morebitnih obsodb o prikrivanju ali zavajanju vsebine s strani staršev oziroma skrbnikov. Najbolj pa me je zanimalo, koliko staršev oziroma skrbnikov bo sploh podpisalo pristopno izjavo o sodelovanju pri raziskavi.

Ravnateljici se je sama vsebina raziskave zdela pozitivna v smislu preseganja stereotipov. Močno jo je zanimal odziv otrok, po drugi strani pa so jo skrbele morebitne

sodbe s strani staršev. Raziskavo je navsezadnje odobrila in se dogovorila z učiteljico, za katero predvideva, da vodi razred z »bolj strpnimi« starši. Pisma sem razdelila in dobila zelo pozitiven odziv. Mislim, da gre del zasluge ravno učiteljici, ki ima s starši bližji odnos, in ker jim je celotno vsebino raziskave dobro predstavila. Od 24-ih otrok je pristopno izjavo podpisalo 16 staršev.

Na dan izvedbe fokusne skupine so bili trije otroci, katerih starši oziroma skrbniki so podpisali pristopno izjavo, odsotni od pouka. Otroci, katerih starši izjave niso podpisali, so se med samo izvedbo raziskave igrali na dvorišču šole. Ravnateljica je rezervirala eno šolsko uro za izvedbo raziskave v mali telovadnici šole. Pogled na igrišče šole in razposajeno igranje ostalih sošolcev je nekoliko oviral koncentracijo in interes respondentov. Kljub temu je raziskava uspešno potekala.

Že takoj, ko sem prišla v razred, je en deček zavpil: »Vi nam boste prebrali tisto pravljico o gejih, ane?!« Naslednji je še dodal, da mu je mama že vse povedala, da pravljica govori »o dveh princih, k se na koncu kr poročita«. Iz tega je bilo razvidno, da je bilo kar nekaj otrok predhodno zelo dobro seznanjenih z vsebino pravljice, da so starši skrbno prebrali pismo in se z otroki pogovarjali o obravnavani temi.

Najprej sem jim prebrala kratko obnovo pravljice Pepelka. Na koncu so me takoj popravljali, da sem iz obnove izpustila različne podrobnosti. Po tem lahko sklepam, da pravljico vsi zelo dobro poznajo. Ko sem jih vprašala, kakšna se jim pravljica zdi, so odgovorili, da dolgočasna in se pri tem niso preveč razgovorili. Pri vprašanju, kaj jim je bilo všeč konkretno na osebi Pepelka, so odgovorili, da »to, da se je znala lepo oblečt«, njena prijaznost in njeno »težko življenje, da je lahko prenašala vse tiste hudobe«. Nekaj dečkov je tudi povedalo, da bi imeli tako ženo kot je bila Pepelka, »dobro in lepo«. Na koncu so zaključili, da jim je bila pravljica vseeno všeč.

Nato sem začela brati pravljico Kralj in kralj. Že ko sem naslov prebrala so se potihem hihitali z rokami na ustih, med samo pravljico pa zbrano poslušali in bili popolnoma tiho. Predvidevam, da je njihov interes in fokus narasel, ker so vnaprej vedeli, da gre za »drugačno« pravljico in jih je zanimala vsebina. Takoj ob koncu branja je en deček povedal, da »ta je pa zanimiva pravljica«, takoj je naslednji dodal, da je vseeno »mal

čudn, ker se kr dva fanta poročita«, nato pa je tretji deček zabičal: »To sta pedra!« in vsi so se začeli na glas smejati. Sledila je izjava enega dečka: »Spet doma je gej.« Šlo je za voditelja znane oddaje Spet doma na nacionalni televiziji, in deček je pojasnil, da zato te oddaje ne gleda. Spet ga je isti deček popravil, da se temu reče »peder«. Ko sem jih le uspela vprašati, če jim je bila pravljica všeč, so v večini odgovorili pozitivno, zato ker »sta se dva fanta poročila«. Pravljica se jim je zdela zanimiva zaradi njene drugačnosti. Ena deklica pa je posmehljivo dodala, da tudi zato, ker bosta »čudežno dobila otroke«. Iz njihovega smejanja je bilo razvidno, da so se otroci počutili nelagodno, saj gre pri vsebini pravljice vendarle za odstopanje od družbenih norm, katrih so vajeni, hkrati pa se otroci že soočajo z diskurzi, ki istospolno usmerjenost in istospolne zveze obravnavajo kot 'normalno'.

Na vprašanje, kako bi se jim zdelo, če bi ta dva kralja vladala v Sloveniji, so odgovorili »nezaslišano« in »grdo«. Če bi torej Sloveniji vladal istospolni par, so otroci posamezno komentirali, da bi en »kozlal«, drugi pa bi »v komo padu«. Debata med njimi se je vnela in dečki so stopnjevali, da bi ju »ustrelil«, »glavo dal odrezat«, »v mumijo obvezal in s sekiro prekosu«, »s traktorjem povozu, da bi kri špricala čist naokrog«, Vstali so in začeli skakati, kazati gibe borilnih veščin. Po teh izjavah in reakcijah sem opazila, da so čisto zašli od obravnavane teme in se vživeli v svet, ki ga, predvidevam, poznajo iz določenih množičnih medijev, predvsem video igrice in različnih risank ter se ob naštevanju teh krutih besed sploh niso zavedali njihovega pomena. Umirila sem jih in njihovo pozornost usmerila nazaj k obravnavani pravljici. Nato je en deček dodal, da vseeno je poroka med dvema moškima slaba, ker sta potem dve puncici ostali brez para in še zato, ker ne moreta imeti otrok. Potem sem jih vprašala, kaj pa, če otroke posvojita, pa mi je deklica odgovorila, da otrok ne moreta posvojiti, ker bi bili potem otroci »čudni« in »zmešani«.

Na koncu so na vprašanje, ali se jim je zdel konec pravljice srečen ali nesrečen, vsi odgovorili, da nesrečen. Srečen konec pa vidijo tako, da bi se princ poročil z žensko. Deklica je nadaljevala, da bi se princa lahko začela močno kregati, da bi se zasovražila med sabo ter tako vzljubila ženske. Drug deček pa je predlagal, da bi kralju nastavil lepo žensko lutko, da bi se princ zaljubil vanjo. Te izjave kažejo na to, da osem letni otroci (še) ne razumejo, kaj je (isto)spolna usmerjenost, čeprav po drugi strani dobro

vedo, da zveza med dvema moškima večinsko družbeno ni sprejemljiva. Njihovi odgovori torej ponovno dokazujejo močno vezanost na heteronormativne standarde in koncepte lepote. Vseeno sem jim skušala pojasniti, da se princa lahko zaljubita samo v moške. Odgovor enega fanta je bil, naj »gre pol princ v umobolnico«.

Zanimivo je bilo opazovati spremembo intenzivnosti odziva otrok Osnovne šole II na pravljico Kralj in kralj, ki se je začel s pozornim poslušanjem vsebine pravljice, nadaljeval s tihim hihitanjem in medsebojnim spogledovanjem, kar hitro pa je izbruhnila močna sovražnost do istospolnih zvez.

Na koncu sem jim pokazala originalen izvod knjige Kralj in kralj. Všeč jim je bila ilustracija ter kako so liki uprizorjeni. En deček je dodal, da ga ne preseneča, da se kralj ne zaljubi v nobeno princeso, ko so pa bile vse »tko grde«. To pa še enkrat potrjuje ugotovitev, da je otrokom zunanji videz zelo pomemben in da ne razumejo dobro istospolne usmerjenosti.

3.4 Interpretacija fokusne skupine in sklep

Metoda fokusne skupine se je pokazala za primerno metodo kvalitativnega vpogleda na obravnavano temo in raziskovalne cilje. Opozarjala je tudi na fenomene, ki jih prej nisem predvidevala. Vzdušje v pogovoru je bilo sproščeno. Kot pravi Brina Malnar (2005, 84), se stališča posameznikov v 'naravnem' okolju vedno oblikujejo v kontekstu stališč drugih ljudi, realnost fokusnih skupin pa je zato intersubjektivna. Tudi v mojem primeru so otroci svoje izvirne odgovore velikokrat spremenili, ko so slišali odgovore svojih sošolcev in sošolk. Na začetku raziskave so bili otroci obeh šol zmedeni in kazali nelagodje, to nelagodje pa se je hitro razrešilo na način, da so soglasno skupinsko in začasno rešili dilemo. Na Osnovni šoli II, kjer so bili otroci predhodno seznanjeni z namenom raziskave in vsebino obeh pravljic, je na začetku pogovora vladal strpen in pozitiven diskurz. Nato je nekaj posameznikov izrazilo močne kontra argumente, katerim se je ostala skupina hitro pridružila. Na Osnovni šoli I, ko je deček na glas razmišljal, kako bi bilo, če bi vladali sami geji in lezbijke, je bil hitro utišán, njegovo nadaljnje sodelovanje v diskusiji se je sicer zmanjšalo, ampak hitro obrnilo v soglašanje

z mnenji drugih. V fokusnih skupinah obstaja tendenca, pojasnjuje Malnarjeva (2005, 87), da se razprava giblje v smeri konsenza, da se razlike v individualnih pozicijah zabrišejo, ko dominantni razpravljalci s svojo argumentacijo ali glasnostjo zmagujejo. Predvsem na Osnovni šoli II so izstopali štirje dečki, ki so ves čas podajali svoje komentarje oziroma odgovore, dva dečka pa sta bila večino časa tiho, le občasno sta z obrazno mimiko podajala odgovore strinjanja drugim komentarjem. Na splošno so bile deklice na obeh šolah manj zgovorne kot dečki. V posamezni fokusni skupini, na osnovni šoli I ni bilo tako izrazno izstopajočih odgovorov kot na Osnovni šoli II, bolj aktivna sta bila le dva dečka. Med samo izvedbo sem skušala k razpravi vzpodbuditi sramežljive posameznike ter dati prostor za mnenje tistim, ki so imeli različne argumente.

Glede na reakcije in odgovore otrok lahko sklepam, da imajo otroci obeh šol številne predsodke o homoseksualnosti, kar razumem kot posledico govorov o spolni usmerjenosti, ki jih otroci slišijo v različnih okoliščinah. Kljub temu pa je lahko opaziti nekaj razlik v stopnji izražene nestrpnosti v odgovorih otrok med šolama. Otroci Osnovne šole II so pokazali nagli preskok v izražanju negativnega odnosa do istospolnih partnerskih zvez. Njihova stopnja pokazane sovražnosti me je presenetila. Presenetila pa me je tudi zato, ker sem predvidevala, da bodo otroci Osnovne šole II pokazali strpnejši odnos, glede na to, da so bili njihovi starši oziroma skrbniki o vsebini pravlјice Kralj in kralj predhodno obveščeni in so raziskavo podprli, vedoč da se bo pogovor v fokusni skupini z njihovimi otroki dotaknil tudi teme istopartnerskih razmerij. Očitno so močno vkoreninjene sodbe pri otrocih posledica stališč, ki imajo neposredno oporo v ideologiji, zakonodaji, v samoumevnih predpostavkah 'znanstvenih' konceptov in praks, v šolskih kurikulumih, kot pravi Mencin Čeplak (2009, 122), in nadaljuje, da »gre za stališča, za moralne sodbe, ki jih zagovarjamo, racionaliziramo, razširjamo, utrjujemo, celo vsiljujemo v imenu narave, dobrobiti človeštva, naroda, nedolžnih otrok, v imenu družbenega reda, ki se utemeljuje na binarni spolni delitvi in binarni delitvi na normalno in deviantno seksualnost.« Otroci Osnovne šole I pa so svojo negativno presenečenost nad vsebino pravlјice očitno izrazili že med samim branjem pravlјice. Opaziti je bilo majhne razlike glede na spol otrok, deklice so bile pri odgovarjanju previdnejše in bolj premišljene kot dečki, kjub temu pa so izražale enako stopnjo negativne nastrojenosti.

V fokusni skupini z otroki sem se soočila s presenetljivo reakcijo otrok na pravljico s homoseksualno vsebino. Negativna ekstremnost osem letnikov me je presenetila (predvsem dečkovo vprašanje, ali je bil kralj črn, in odgovori, da bi kralja »ubil«, »ustrelil«, »glavo dal odrezat« in »s sekiro prekosat«). Z izjavami, kot so »fuj«, »princ je bil gej!«, »ojoj!«, so izrazito pokazali, da otroci ob besedi »homoseksualec« čutijo nelagodje. Posledično lahko hipotezo potrdim. Prav tako so z odgovori, da je bila to »najgrša pravljica«, kar so jih kdaj slišali, ter da je imela pravljica nesrečen konec, povedali, da z vsebino pravljice niso bili zadovoljni.

Spraševala sem se, kaj vse vpliva na takšen odziv in dožemanje otrok o sodbah homoseksualcev. Podatki Slovenskega javnega mnenja leta 1994 so pokazali, da več kot 95% tistih anketirancev, ki niso želeli imeti za soseda homoseksualca, z geji in lezbijkami niso imeli nikakršnih stikov in jih pravzaprav ne poznajo (Toš v Rener in drugi 2006). Tako predvidevam, da večina otrok, vključenih v fokusni skupini, še ni bila v stiku z njimi, čeprav sam stik ali pogostost stikov ne vodi nujno v zmanjšanje negativnih predsodkov, na kar opozarja Adorno – učinek stika je v veliki meri odvisen od vloge predsodka v psihični ekonomiji nosilca predsodka (Adorno v Mencin Čeplak, 2009).

V raziskavi so se otroci obeh šol torej negativno čustveno odzvali na homoseksualno vsebino in zavračali dejanja, ki odstopajo od heteronormativnosti. Vsi so zavračali poroko dveh princev in konec pravljice videli kot nesrečen, kar so utemeljevali z načelom »normalnosti« (odgovori kot so: »to ni lepo«, »nezaslišano«, »grdo«,...) ter biološkimi načeli, da princa ne bosta mogla imeti otrok. V tem okviru reprodukcija še velja za izključno heteroseksualno domeno, kar naj bi določala narava, sankcionirala religija in znanost, podpirala pa zakonska ureditev (Kuhar in Sobočan 2009, 172). Vsa odstopanja od heteronormativnega standarda so torej ovrednotena kot nekaj zelo negativnega.

Čeprav biološka dimenzija danes ne obstaja sama po sebi, ampak je družbeno interpretirana, je še vedno vcepljena v našo podzavest (Rener in drugi 2006). Otroci so hitro izpostavili problem homoseksualnega partnerstva, da ne morejo imeti otrok. Tudi

zaskrbljenost fanta, da bosta s poroko dveh moških »dve puncici ostali brez fanta«, označuje biološki determinizem. Vse ostale družinske oblike, ki pa ne sodijo v ta vzorec »naravnosti«, morajo dokazati svojo »normalnost« (Švab in Urek v Rener in drugi 2006).

Koncept (ne)naravnosti je očitno utrjen v razmišljanju otrok, vključenih v raziskavo. Načelo 'nenormalnosti' ima najgloblje korenine v razlagalnih modelih homoseksualnosti. Skozi zgodovino se je homoseksualnost razlagala kot posledica greha, deviantnosti, duševne motnje ali motnje v delovanju hormonov, posledica disfunkcionalne družine, ali z genskimi razlagami. (Švab in Urek v Rener in drugi 2006, 145). Vzorci tega razmišljanja pa so očitni še danes. Dečkova izjava, naj gre princ zaradi svoje spolne usmerjenosti v umobolnico ter odgovor deklice, da kralja ne moreta posvojiti otrok, ker bi bili potem otroci »čudni« in »zmešani«, priča o posledici sodb o tem, da je sama istospolna usmerjenost patološka.

Tako iz teoretičnega kot tudi iz empiričnega dela naloge sem ugotovila, da današnja družba še vedno stigmatizira homoseksualne partnerske in družinske oblike. Po statistikah v Sloveniji zakonski heteroseksualni par z otroki, ki ga imamo v mislih, ko rečemo tradicionalna ali konvencionalna družina, predstavlja le še dobro polovico družinskih oblik, kljub temu pa še vedno velja za normo družinskega življenja. (Švab in Urek v Rener in drugi 2006, 134 in 135) Kot ugotavlja Marta Pirnar (v Komidar in Mandeljc 2009, 178), slovenska mladina ni nikakršna izjema, ki se je vprašanje homoseksualnosti ne bi zadevalo, zato »mladi nikakor ne bi smeli biti prikrajšani za literaturo, ki jim lahko predstavi homoseksualnost ne zgolj kot tabu, skrivnost in zlo, pač pa kot eno od oblik ljubezni, pred katero ne bi smeli imeti predsodkov in strahov.« Ksenija Komidar in Saša Mandeljc (2009, 178) menita, da bi moral že skozi šolski kurikulum opozarjati, da heteroseksualnost ni edina spolna identiteta, učence pa bi morali vzgajati v sprejemanju različnosti in drugačnosti.

Presenetil me je odziv otrok na *Pepelko*. Otrokom obeh šol se je pravljica zdela dolgočasna. Razloge vidim v dobrem poznavanju vsebine pravljice, zaradi česar se otroci niso fokusirali ter uživali v samo zgodbo ter kasneje reflektirali svojih občutenj. Pri vprašanju, kaj jim je bilo najbolj všeč pri pravljici, so se otroci Osnovne šole I

usmerili na bolj humoristični del pravljice, kjer polsestri zaradi svojih debelih nog nista mogli obuti čeveljčka, otroci Osnovne šole II pa so izpostavili lepoto in dobroto glavne junakinje. Kljub temu pa so se vsi odgovori gibali okoli standarda lepote, ki pri otrocih igra pomembno vrednotno vlogo, v povezanosti z moralnimi sodbami. Debela noga kot ne-lepa se pripisuje zlobnima polsestrama, razkošna obleka in Pepelkina lepota pa z njeno dobroto in marljivostjo. Glede na pasivnost otrok pri podajanju odgovorov pri tej pravljici predvidevam, da bi bila pravljica zanimivejša otrokom nižje starostne skupine. Vzrok lahko povežem z enostavno vsebino Pepelke, kjer je premalo zapletov in akcije, črno-bela konotacija pravljичnih junakov pa je preveč poenostavljena in nerealna, da bi se osemletni otroci lahko vživeli v glavne junake ter z njimi podoživljali zgodbo. Po drugi strani pa vsebina pravljice Kralj in kralj ni nič bolj akcijsko usmerjena. Bi bila pravljica Kralj in kralj potem tako kot Pepelka ustrežnejša za otroke nižje starostne skupine?

Vseeno pa so otroci spoštovali in izpostavili Pepelkino dobroto, da je v težkih življenjskih razmerah »prenašala vse tiste hudobe«. S to izjavo se lahko jasno vidi, kako podzavestno utrjena je delitev »dobro-slabo«, kako čaščene so vrednote pokornosti, ponižnosti, skromnosti in pasivnosti. Mit, da dobro premaga zlo, je še vedno prisoten. Karakteristike, ki pa označujejo tisto »dobro« Pepelke, označujejo njen podrejeni položaj tistim, ki so na vrhu hierarhične lestvice. Če se navežem na teoretični del diplomske naloge, je takšno patriarhalno označevanje vrednot, ki naj bi jih ženske imele, še vedno prisotno in utrjuje bipolarno spolno strukturo. Na podlagi teoretičnega dela naloge, analize pravljice Pepelka in odgovorov otrok v empiričnem delu, lahko potrdim predpostavko, da tradicionalne pravljice ohranjajo spolno hierarhijo kot prevlado moških nosilcev družbene moči nad ženskami ter izpostavljajo tipično patriarhalno strukturo z vidno heteronormativno spolno ureditvijo, ki se še vedno reflektira pri otrokovem razmišljanju in stereotipnemu vrednotenju sveta.

Deklice so na Osnovni šoli II izpostavile, da jim je Pepelka všeč, ker se je znala lepo obleči. Mnoge tradicionalne pravljice posebej izpostavljajo lepoto dobrih junakov. Če pogledamo naslovnico pravljice Pepelka, lahko vidimo, kako precizna je ilustracija (glej Sliko 2.1) ter kako razkošno obleko ima oblečeno Pepelka.

Predpostavka, da je lepota ključna v ljubezenskih razmerjih, zavzema pri otrocih pomemben položaj. Z izjavami, kot so »naj gre princ v Ameriko, ker so tam ženske lepše«, da »naj se kralju nastavi lepo žensko lutko, da bi se zaljubil vanjo« in pa prepričanje dečka na Osnovni šoli I, da se kralj ne zaljubi v nobeno princeso, ker nobena ni bila lepa, kaže, da otroci razumejo kot pogoj partnerskega razmerja heteroseksualno zunanjo privlačnost. Nadalje komentarji deklic ob Pepelki, da se je znala lepo obleči, in dečkov, da bi jo imeli za ženo, ker je bila dobra in lepa, še enkrat potrjuje, kako pomembna je 'lepota' pri vrednotenju sveta osemletnikov. Takšen odziv intervjuvanih otrok lahko povežem z ugotovitvami Baker-Sperry in Grauerholz (2003), ki opozarjata na vlogo zunanjega videza in lepote v pravljicah, o čemer sem pisala v teoretičnem delu naloge. Avtorici trdita, da se lepotni ideal čedalje bolj manipulira skozi medije in giblje s trendom, ki je nedvomno povezan s prizadevanjem za povečanje potrošništva. Ti trendi so povezani z družbeno kontrolo, ki usmerja takšna sporočila bolj v žensko kot moško publiko. (Baker-Sperry in Grauerholz 2003) Z alternativnimi pravljicami kot je Kralj in kralj, imamo možnost izziva tem tradicionalnim modelom sporočil in preseganja patriarhalnih spolnih struktur.

Ker otroci obeh osnovnih šol do Pepelke niso kazali pričakovanega zanimanja, sem jih povprašala, katere pravljice so jim najbolj všeč. Naštevali so risanke, ki jih pogosto gledajo v video obliki (»Bakugan« ali »Ben 10«). Po tem lahko sklepam, da se (vprašanim) otrokom zdijo video risanke bolj zanimive kot knjige, zato tudi bolj prakticirajo gledanje risank kot branje pravljic.

Danes je mnogo otrok veliko bolj žalostno prikrajšanih – saj sploh nimajo možnosti, da bi pravljice spoznali. Večina današnjih otrok se seznanja samo z olepšanimi in poenostavljenimi enačicami pravljic, ki so jim ublažili pomen in odvzeli sleherni globlji smisel – kot v filmih in televizijskih oddajah, kjer pravljice spreminjajo v plehko zabavo. (Bettelheim 1999, 33)

Bettelheim nadaljuje, da je bilo skozi zgodovino otrokovo intelektualno življenje, razen neposredne izkušnje v družini, odvisno od mitoloških zgodb in pravljic, ki so hranile otrokovo domišljijo in spodbujale njegovo sanjarjenje. Hkrati pa so zgodbe, ki so odgovarjale na otrokova vprašanja, poglavitni dejavnik otrokove socializacije. Miti so

otrokom nudili snov za oblikovanje predstav o nastanku in smislu sveta in o družbenih vzorih, ki so jih lahko posnemali. (Bettelheim 1999, 33)

Kljub nezainteresiranosti za pravljico Pepelka lahko glede na odzive na pravljico Kralj in kralj trdim, da je otrokom pravljica Pepelka razumljiva in vrednostno bližje, saj vsebuje tiste opredelitve spolnih vlog, ki se še danes zdijo samoumevne. Vloge dveh istospolnih kraljev si nikakor niso mogli predstavljati, saj so nenehno iskali možne rešitve, da bi kralja raje našla svoji ženi, kot da ostaneta skupaj. Posledično lahko tudi to hipotezo potrdim.

Empirični del naloge je potrdil, da skupina otrok, ob besedi »gej« čuti prizven nečesa nelagodnega, tujega. Tistega, o čemer se šepetaje govori, pa vendar »ni« prisotno nikjer v naši okolici, ker se dogaja drugje. Kot pravi Mencin Čeplakova (2009), so fantazme o ogrožajočih gejih in lezbijkah, ki bodo krivi za propad slovenstva in človeških civilizacij nasploh, izraz nemoči in prikrivajo krhkost temelja družbenega reda, kjer vsako prestopanje meje opozarja na ogrožanje obstoječih podreditvenih razmerij, utemeljenih na spolu in seksualnosti. Ob stavku kot je »Princ je gej!«, se neizkušenemu otroku pogosto pred očmi nariše lik, ki ga izoblikuje pod vplivom množičnih medijev, ob njih pa komentarjev staršev in pedagogov. Govorimo seveda o posledicah in vplivih globoko zakoreninjenih stereotipov. Stereotipi, ki so povezani s spolnimi vlogami, pa so togi in globoko zasidrani v sistemu družbenih vrednot. Na podlagi raziskave lahko trdim, da se stereotipnost pojmovanja družbenih vlog ženske in moškega v slovenskem prostoru še vedno kaže kot tradicionalna, patriarhalna delitev spolnih vlog.

4 Zaključek

Pravljice poosebljajo družbene vrednote, hkrati pa omogočajo opazovanje premikov takšnih vrednot (Schudson v Baker-Sperry in Grauerholz 2003). Ena najbolj uporabnih sklopov kulturnih produktov za raziskovanje kulturnih motivov in vrednot so otroške pravljice, ki ne opozarjajo zgolj na alternativne norme s svojo »kontraverzno« vsebino, ampak poudarjajo enako obravnavo vseh individuumov. Po Bettelheimu (v Baker-Sperry in Grauerholz 2003) so otroški mediji, med katere spada tudi pravljica, eden od glavnih dejavnikov, s katerimi se otroci integrirajo v kulturo, saj jo reflektirajo in so izoblikovane z družbenim premikom ter razmerji moči med skupinami.

Ugotovitve diplomske naloge skozi analizo najbolj pogosto reproducirane pravljice Pepelka pokažejo sledi konservativne družbenospolne politike, ki izpostavi pasivizacijo glavne junakinje, ki s svojo lepoto omami princa ter zaradi svoje neobogljnosti sledi zaščiti in usmerjanju moškega protagonista. Pravljica Pepelka je le eden izmed mnogih primerov tradicionalnih pravljič, ki s svojo vsebino očitno (re)producirajo bipolarno spolno delitev in subtilno konstruirajo otrokovo dojemanje družbenospolnih vlog. Šolski kurikulumi pa so polni takšnih vsebinskih materialov (tj. učbenikov in didaktičnih gradiv), ki, kot pravita Renata Šribar in Valerija Vendramin (2009, 121-122), kažejo sledi političnih, gospodarskih in kulturnih spopadov in kompromisov, kar pa hkrati pomeni, da jih pišejo realni ljudje z realnimi interesi. Po drugi strani pa je, ugotavlja Maljavac (v Rener 2009, 109), govor o homoseksualnosti pri pouku v slovenskih šolah še vedno tabuiziran, »področje ozaveščenja in informiranja mladih pa v celoti ostaja na plečih gejevskih in lezbičnih nevladnih organizacij, tem pa so vrata v šolske prostore pogosto zaprta«. Reakcija osemletnih otrok na pravljico Kralj in kralj z nekonvencionalno vsebino, kjer se dva moška poročita, zaskrbljujoče reflektira prevladujoč odnos do vsega, kar odstopa o heteroseksualnih norm, ter opozarja na problem stereotipnega pripisovanja spolnih vlog, ki je globoko vpet osemletnim otrokom.

Predsodki so po Renerjevi predvsem »ideološke pripovedi, so del pogona obstoječih družb, so sestavina konstrukcije socialnega sveta in zato v jedru razmerij moči.« Pojasnjuje, da predsodkov in stereotipov ne moremo zmanjševati zlahka in hitro, ne da bi se spremenila razporeditev družbene (tj. ekonomske in politične) moči, kar pa ni izgovor za to, da se ne bi trudili za spremembe. (Rener 2009, 117)

Ugotovitve v diplomski nalogi popeljejo do nujnosti družbene refleksije in razbremenitve stereotipnih vzorcev razmišljanja. Čeprav pozitivna reprezentacija žrtev predsodkov ni dovolj za dekonstrukcijo kriterija normalnosti na področju spolov, pa vseeno ne gre zanemariti njene vloge pri vzpostavljanju varnih prostorov, kar je v šoli še kako pomembno (Mencin Čeplak, 2009). Menim, da je treba otrokom omogočiti, da se razvijajo v okolju, ki je pravično do obeh spolov in različnih spolnih usmerjenosti, spolnih in seksualnih identitet, in ki spodbuja, da se vsak počuti pomemben del družbe. K temu lahko veliko prispevamo že s tem, da jih naučimo kritično in selektivno spremljati pravljice, ki spol prikazujejo enakopravno in nestereotipno. Neposredni ukrepi so ključnega pomena za preseganje stereotipov in odpravo bipolarne spolne strukture v družbi.

Eden od ukrepov je lahko zgodnje investiranje v edukacijo otrok; na ravni učnega procesa je namreč pomembno podpreti pedagoško osebje s strokovnimi usposabljanji, kako se soočiti s spolnimi diskriminacijami in predsodki vsakodnevnih izobraževalnih rutin, kar hkrati pomeni spopad z močjo prikritih ideoloških pomenov v vseh sferah življenja (Šribar in Vendramin 2009, 126). Uporaba pravljič, ki presegajo tradicionalno bipolarno delitev spola, v šolskem kurikulumu je lahko že eden izmed ukrepov. Kot pravi Švabova (v Rener in drugi 2006, 149): »Otrok ne bomo mogli vzgojiti za strpnost, če bomo v isti sapi dovoljevali, da okoliščine njihove vzgoje določa nestrpnost.«

5 Literatura

Baker-Sperry, Lori in Liz Grauerholz. 2003. The Pervasiveness and Persistence of the Feminine Beauty Ideal in Children's Fairy Tales. *Gender and Society* 17 (5): 711–726.

Bergant, Milica. 1981. *Družina – zakon – ljubezen na razpotjih*. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo.

Bettelheim Bruno. 1999. *Rabe čudežnega. O pomenu pravljic*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Beauvoir, Simone de. 1999. *Drugi spol*, 1 zv. Ljubljana: Delta.

--- 2000. *Drugi spol*, 2 zv. Ljubljana: Delta.

Bourdieu, Pierre. 2001. *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID.

Burcar, Lilijana. 2007. *Novi val nedolžnosti v otroški literaturi: Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebrousta?* Ljubljana: Založba Sophia.

Bushey, Susan. 2007. *Lawsuit filed by Parkers, Wirthlins dismissed. Lexington Minuteman*. Dostopno prek: <http://www.wickedlocal.com/lexington/homepage/8998913518656815103> (3. maj 2007).

Chamberlain. 2008. *Gay Kids' Book Causes Storm*. Dostopno prek: <http://www.Gay.com/NewscenterStaff/> (2. april 2008).

Černigoj Sadar, Nevenka. 1991. *Moški in ženske v prostem času: socialne in psihološke dimenzije načinov preživljanja prostega časa*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Felmlee, Diane, David Orzechowicz in Carmen Fortes. 2010. *Fairy Tales: Attraction and Stereotypes in Same-Gender Relationships*. Dostopno prek: <http://www.springerlink.com/content/e8x82182k8n12440/fulltext.html> (3. avgust 2010).

Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba cf*.

Godina, Vesna. 1985. *Bipolarnost socializacijskega procesa*. Ljubljana: Anthropos 1 (2): 392–403.

Goldenburg, Dorothea in Bette Killian. 2007. *Zakladnica zlatih pravljic, Pepelka*. Ljubljana: Založba Tuma d.o.o.

Goljevšček, Alenka. 1985. Ljudska pripovedna proza v soočanju z mitsko strukturo. *Družboslovne razprave* 2 (2): 73–104.

Grauerholz, Elizabeth in Bernice A. Pescosolido. 1989. Gender presentation in Children's literature: 1900–1984. *Gender and Society* 3 (1): 113-125.

Grosman, Meta. 2002. Razbiranje in razumevanje mitskih sestavin. *Otrok in knjiga* 29 (54): 31–38.

Haan, Linda de in Stern Nijland. 2002. *King & King*. Berkeley, California: Tricycle Press.

Jogan, Maca. 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Znanstvena knjižica FDV.

Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Založba obzorja.

Kivinen, Kristi in Annami Poivaara. 1991. *Zvezdni prah*. Ljubljana: Založba MK.

Komidar, Ksenija in Saša Mandeljc. 2009. Homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 164–181.

Kuhar, Roman. 2005. Razkritje homoseksualne identitete. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 119–138.

--- in Ana M. Sobočan. 2009. Neformalne norme in konstrukcije spolov v šoli in medijih. V *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*, ur. Veronika Tašner, 165–178. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Lévi-Strauss, Claude. 1973. *Mit, tradicija, savremenost*. Beograd: Nolit.

--- 1989. *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost.

Malnar, Brina. 2005. *Raziskovalni seminar. Študijsko gradivo*. Ljubljana: FDV.

Mass Resistance. 2010. *Children's book portraying homosexual romance and marriage – read to second-grade class by teacher*. Dostopno prek: http://www.massresistance.org/docs/issues/king_and_king/book.html (8. junij 2010).

Mencin Čeplak, Marjeta in Veronika Tašner. 2009. Spolne neenakosti v izobraževanju. V *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*, ur. Veronika Tašner, 103–116. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Mencin Čeplak, Marjeta. 2009. Spolne / seksualne norme, legitimacija izključevanja in šola. *Sodobna pedagogika* 4/60 (126): 120–132.

Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales.

Rener, Tanja. 2008. Goffman: o spolu in spolni razliki. *Dialogi* 44 (10): 44–51.

--- 2009. Homoseksualnost in šola: stališča študentk in študentov do obravnave homoseksualnosti pri pouku. *Sodobna pedagogika* 60 (4): 106–119.

Šribar, Renata in Valerija Vendramin. 2009. Neformalne norme in konstrukcije spolov v šoli in medijih. V *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*, ur. Veronika Tašner, 117–128. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Švab Alenka. 2002. »Devided we stand«. Teme in dileme študij spolov. V *Cooltura, Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, ur. Peter Stankovič, ur. Gregor Tomc in ur. Mitja Velikonja, 199–211. Ljubljana: Študentska založba.

Velikonja, Mitja. 2003. *Mitografije sedanjosti. Študije primerov sodobnih političnih mitologij*. Ljubljana: Študentska založba.

Verša, Dorotea. 1996. *Zbirka za enake možnosti žensk in moških: Medijska podoba spolov*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

Walt Disney Cinderella. 2010. *When God spoke to me through Cinderella*. Dostopno prek: <http://www.keninloong.com/page/2/> (3. avgust 2010).